

240970

FRĂMÂNTĂRI ROMÂNEȘTI
IN JURUL
SCAUNULUI EPISCOPOESC
ORTODOX DELA ARAD
DE
ȘTEFAN POP

profesor de teologie și preot secular al eparhiei
Caransebeș.

Doctor în dreptul canonic al facultății iuridice
și de științele politice din Budapesta.

Prețul 40 Lei

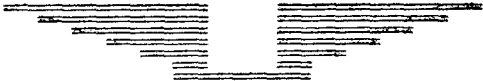
A R A D
Tipografia Diecezană
— 1929 —

FRĂMĂNTĂRI ROMĂNEȘTI
IN JURUL
SCAUNULUI EPISCOPOESC
ORTODOX DELA ARAD
DE
ȘTEFAN POP

profesor de teologie și preot secular al eparhiei
Caransebeș.

Doctor în dreptul canonic al facultății iuridice
și de științele politice din Budapesta.

Biblioteca Universității Regale Ferdinand I,
din CLUJ.

№ 3122 1929

EXEMPLAR LEGAL.

ARAD
Tipografia Diecezană
- 1929 -

240970

REPRODUCERE,
CU UNELE INTREGIRI DE MAI APOI,
DIN PERIODICUL
BISERICA și ȘCOALA
ARAD, 1921.

O MĂRTURISIRE.

In loc de prefață.

Existența Dumnezeirii personale și a nemuririi sufletelor omenești individuale, nu e de domeniul credinței; nu e nici măcar unul din obiectele strict religioase, ci e preocuparea comună cunoștințelor noastre obișnuite de toate zilele.

Contemplațiunea și examinarea macrocosmosului și microcosmosului e probă directă imperativă și peremptorie a religiei naturale și a religiei revelate. La rândul ei apoi, întemeierea Bisericii lui Hristos, cursul ei istoric și cursul ei actual e apologia ei, e așa zicând însăși dogmatica ei.

Desigur, că acest deget al lui Dumnezeu în lume, orbii nu-l văd, smintii îl nesocotesc, iară cei păcătoși îl combat, pentrucă li-e frică de Mâna Domnului lor și al tuturoră; cam la fel cu duhurile necurate, cari cred, dar se cutremură!

In lume, cu ea și prin ea, comunicăm materialicește și spiritualicește cu Dumnezeu. Vi-așa sufletească a omului își are însă contactul său ordinar cu Providența singur numai pe calea Bisericii, prin mijlocirea celor șapte sa-

cramente: precedate, concomitate și urmate ca predispozițiuni și de alte euloghii.

Studiul trecutului și prezentului Bisericii creștine, te face totdeauna și pretutindenea ortodox și, făcându-te, te menține totdeauna și pretutindenea ortodox integral, convins și practicant.

Istoria Ortodoxiei, îmbinată și combinată cu trecutul Românilor, cu viața lor de azi și de mâine, te leagă: sfânt și indisolubil, de sfântul Sinod ortodox, oriental, național, autocefal din metropola Patriei. În afară de granițele acestei Meca ortodoxe și românești, nu se află adevăr de mântuire și odihnă sufletească; nu-i moară de viață și pace națională; nu-i fericire integrală românească! Așa are a se înțelege genuin dictonul sfântului Ciprian: „Extra ecclesiam non est vita“, s'au, dacă și este, non est ita.

Așa l-au și înțeles acum o sută de ani în urmă înaintașii noștri ungureni, când adevărat au început procesul pentru a-și desărbiți Ortodoxia națională; așa trebuie să înțeleagă azi, la „plinirea vremii“ și după o rătăcire de două veacuri și mai bine, tandem aliquando, bănățenii și ardelenii noștri uniți, de a-și descatoличiză ierarhia lor și să revină la fâgașul tradiționalei noastre Ortodoxii românești. E ceasul al doisprezecelea, ca să ne curățim sufletul de molima comunismului cu ierarhia ungarilor, rest ce a mai rămas din eresul național al treimei bisericesti a grecilor, slavilor și ungu-

rilor. „Cel ce are ureche, audă ce Duhul zice bisericilor“. (Apoc. II 29; III. 6).

„Auzi Israile (Române), Domnul Dumnezeu nostru, Domnul unul este“. (Mc. XII 29). „Un Domn, o credință, un botez. Un trup și un Duh, precum și chemați sunteți într'o nădejde a chemării voastre“. (Efez. IV. 5 și 4).

Așa cum suntem dela reintegrarea Habsburgilor în Ardeal, suntem un corp cu două suflete; un suflet, o inimă cu două palpitări? „Să nu fie“. (Gal. II, 17; Rom. XI 1).

* * *

Aceste considerațiuni și altele asemenea lor, nu mai puțin cetitul și scrisul meu asupra istoriei vechi și nouă a frământărilor Bisericii noastre, m-au determinat să mă subtrag de sub ierarhia disidentă a românilor gr.-catolici și să mă supun cărmuirii apostolești a eparhiei Aradului, pe a căreia vatră canonică mă aflam.

Arhipăstorescul toiag, cu demnitate, dreptate și părintească dragoste și blândețe îl purtă, la vâleatul acelor zile mari, pentru mine, fericitul Episcop Ioan I. cândva Papp. Dânsul, cu decretul din 16/29 Mai 1923, m-a îngremiat Clerului Său, îmbrățișându-mă cu o duioasă afecțiune și mulțumire duhovnicească. Mi-se făcea aceea primire, într'altele, și pentru că, încă nainte de ce ar fi sosit vremea să mă primească în Clerul Său, mă îndeletnicisem a scrie despre trecutul eparhiei Sale. Examinasem adecă cu preferință luptele Bihariei

(patria Sa mai îngustă), purtate cu eroism, mucenicie și strălucită izbândă, contra prăpădăndei catolice, chiar de unii din antenații familiei Sale. Și astfel m'a îndemnat în Domnul ca, după posibilitate, în viitor cu îndoită osteneală și răbdare să mă străduiesc a reconstrui părți alese din viața Sionului românesc.

Drept aceea am socotit că fac bun lucru, cu prilejul prăzmuirii centenare a naționalizării scaunului episcopesc, dacă înviez și înfățișez un tablou palid al luptelor mari ce s'au dat atunci, în jurul acestui scaun; lupte cari în cele din urmă au biruit punând început seriei episcopilor români ungureni, începând cu Nestor Ioanoviciu.

Vivant, crescant, floreant, dominant squentes.

* * *

În sfârșit, am trebuit să rup legăturile cu stăpânirea bisericii gr.-catolice române și pentru faptul, că ea, înțelege ierarhia ei, azi nu mai e greco-catolică, ci ca' exohen latino catolică. Apoi evident, că catolicii și latino-catolicii nu sunt români. Și iarăși biserica gr. catolică nu e românească, de vreme ce Românii sunt (a potiori fit denominatio) ortodocși și rămân pe vecie ortodocși, cum adecă din început i-a lăsat Dumnezeu.

Omen-Nomen! Nici calificativul de greco-catolic nu li se cuvine, pentru că ritul lor și al nostru nu e grec, nici după limbă și nici după

ășezare, ci e o plăzmuire siro-bizantină, mai apoi slavo-bizantină.

Când o parte minimă de Români s'au unit, cât de silă, cât din neștiință, cât cu înșălăciune și pentru blidul de linte, s'au unit cu ierarhia maghiară catolică privilegiată. Da; acest fel de împreunare și schimbare la față s'a făcut și nimica alta nu s'a făcut din ceace s'a făcut și s'a putut face!

Convenția din vorbă, însă, cu vremea s'a restălmăcit. Ii privește pe aceste victime, potignite în propriile lor legămintе!

Lumea mare a mirenilor, însă, nu s'a catolicizat atunci și, după toate semnele, nu se va catoliciza în vecii vecilor.

In alt loc și în altă ordine de idei voi proba, că nu alții, fără numai înșiși teologii, episcopii și alți cărturari de ai noștri, ortodocși și uniți, o declară palam publice, că adicătelea între uniți și ortodocși nu e nici un fel de deosebire religioasă de credință, nu e diversitate de religiune, ci de biserică, de organizare externă, de ierarhie, de teologie. Nu religiunea e diversă ci știința ei, sau mai clar zis: neștiința ei ne despărțește.

Dela o vreme încoace suntem două ierarhii, două componente de biserică. Ne unim în lege și ne despărțim în detentorii legii. Legea ne unește, stăpânii ne desbină. Obiectiv ne unim, subiectiv ne separăm. Scurt și cuprinzător: stăpânirea bisericilor ne sparge, stăpânul Hris-

*tos Domnul ne unește. Slavă în ceriuri Lui, și
pace pe pământ, între noi bună voire. Sapi-
enti sat.*

Caransebeș, la 4 Sept. 1929.

Dr. Ștefan Pop

prof. de teologie ortodoxă, fost preot și protopop.
onorific gr. cat. al eparhiei Lugoj.

I.

Observațiuni generale.

În 1915, în toiul războiului mondial, am aniversat în tăcerea inimilor noastre, primul centenar al începutului desrobirii Bisericii din părțile ungurene, de sub jugul coreligionarilor sârbi.

În vara anului 1815, a închis ochii ultimul episcop sârb al eparhiilor Arad—Oradea-Mare, Pavel Avacumovici.

Ca prinos de iubilare, de o sută de ani dela aceasta întâmplare, profesorul Damaschin Ioanoviciu,¹⁾ din Arad, a publicat un studiu intitulat: „Câteva momente din lupta pentru episcop românesc la Arad²⁾).

Peste câțiva ani, în 1929 adecă, vom prăznuî începutul veacului al II-lea, de când Sionul ortodox român din părțile ungurene a fost dat în paza neamului nostru.

De bună seamă, până la acest iubileu bisericesc și național, se va afla bărbatul chie-mat, care să scrie istoria diecezelor Arad și Oradea-Mare.

Și până atunci avem de gând de asta-dată să înfățișem câteva crâmpene, din rivalitățile celor 23 de persoane, cari au dorit și

---

¹⁾ Oare, nu e ceva neam cu primul episcop român arădan, Nestor Ioanoviciu? († 1830).

²⁾ „Revista Teologică.” Sibiu 1916 Nr. 9—20.

luptat, ca să urce treptele tronului episcopesc vacant, între anii 1815—1829. Istorisirea noastră deci cuprinde un răstimp de 14 ani.

Aspiranții români sunt în număr de 17. Restul de 6 sunt sârbi.

Cuvioasele lor nume sunt:

1. Nestor *Ioanovici*, arhimandrit la Bezdin, în eparhia Carloveș. Acesta a fost candidat și la Sibiu, în 1810, în locul al treilea; când fu confirmat Vasile Moga. Nestor Ioanovici e de origine grănițer din Făgăraș. El a și fost ales; dar nu acum, ci numai la „plinirea vremii“,⁹⁾ peste 14 ani, în 1829.

2. Moisă *Nicoară*, tribunul tuturor luptelor politice-naționale, bisericesti și culturale; anteluptător de seamă al Românisimului nostru subjugat, din regiunile ungurene; alias Pavel Iorgoviciul Românilor din Ungaria!

3. Ștefan *Atanasievici*, protopopul Lugojului.

4. Gheorghe *Lazăr*, deșteptătorul Țării Românești.

5. Nicolae *Huțovici*, vicar episcopesc în Sibiu.

6. Moisă *Fulea*, director școlar în Sibiu.

7. Ioan *Moga*, arhidiacon în Sassebeș.

8. Radu *Tempea*, protopop în Brașov.

9. Melhisedec *Leményi*, călugăr și profesor în Cernăuți, nepot, ori văr cu vlădica din Blaj.

10. Arhimandritul din Cernăuți Isaia *Bă-*

⁹⁾ Galat IV. 4.

Iăşescu, care mai apoi ajunse episcop la Cernăuți.

11. Ioan *Tomici*, protopop în Caransebeș.

12. Gheorghe *Chirilovici*, protopopul din Galșa (eparhia Arad.)

13. Un *anonim*, protopop în Șiria, (eparhia Arad). Pare că e identic cu Chirilovici din Galșa (?!)

14. Un *anonim*, protopresbiter în Chișineu. Pare că îl chiamă Teodor Popoviciu (?)

15. Ignatie *Cărăbeș*. Despre dânsul n'avem informațiuni mai de aproape.

16. Anghel *Tauroviciu*, arhidiacon în Sibiu.

17. Ioan *Mihuț*, director districtual școlar în Caransebeș.

Din partea sârbească cunoaștem până azi șase pețitori:

18. Iosif de *Putnic*, episcop la Pakratz.

19. Comitele Antonlu de *Brancovici*, arhimandrit la vestita mănăstire Hopova în Sirmiu, închinată sfântului Nicolae. Aici și-a făcut novițiatul în 1833, marele Șaguna⁴⁾. Aici rezidau vicarii arhiepiscopiei de Carloveș⁵⁾.

20. Procopie *Bolici*, arhimandrit la mănăstirea Racovaș.

21. Sinesie *Radivoevici*, arhimandrit la Mesici.

22. Moise *Manuilovici*, arhimandrit la Ho-doș-Bodrog.

⁴⁾ N. Nilles: Symbolae, Oeniponte 1885 v. II. pg. 749 și 754.

⁵⁾ N. Iorga Istor. Bisericii române, Vălenii de munte 1909 v. II. pg. 292.

23. Dr. Pavel *Kenghelatz*, arhimandrit la Chinovia Sf. Gheorghe (dieceza Timișorii).

Altcum se prea poate, că vor fi fost și alți aspiranți, ori chiar candidați, la episcopia Aradului: sârbi și români. Noi însă de data asta n'am dat de ei. Mai vârtos pot fi în intervalul dintre 1818—1829, timp cu care nouă nu ne dă mâna să ne ocupăm de astadată.*)

Combinând bine toate informațiile cunoscute înainte de magistrala și îndicioasa disertație din 1916, a dlui D. Ioanoviciu, cu cele ce publică dânsul pe baza descoperirilor nouă, din arhiva statului ungar, și în meticuloasă confrontare și întregire cu alte documente, ieșite la iveală după anul 1916 și până azi, dăm acum publicității *unele părți* din trecutul bisericei ortodoxe române ungurene, în lupta sa dârză de desrobire ierarhică.

Astfel, la dreptul vorbind, nu spunem aici prea multe lucruri nouă, ci pe cele puțin cunoscute și examinate pân'aci, le punem în ordine nouă și le examinăm din nou. „*Le adun din răsipire*“, vorba lui Petru Maior⁶⁾.

Le cernem și publicăm acestea lucruri; nu „*pentru nume, pentru glorie se scriu*“,⁷⁾ ci ca îndemn și ocazie pentru alții mai chie-mați să reconstruiască istoria și vieța noastră bisericească legată de episcopia Aradului.

*) După unii ar fi fost 29 de candidați! Anuarul instit. ped. teolog. rom. ort. Arad, 1913 pg. 46.

6) Petru Maior, Ist. bisericească a Românilor, Buda 1813 pg. 325 și 334.

7) *Eminescu*, Satira II șirul 27.

II.

Pavel Avacumovici ultimul episcop sârb la Arad (1786—1816).

Românii ortodoxi din Transilvania, după 122 de ani, dela alianța slăbănogului Atanasie Anghel cu catolicismul austro-ungar, în sfârșit la 1810, învingând toate viclesugurile aleanului și îndurând toate chinurile lumești și sufletești, căpătără episcop național, în persoana de puțină însemnătate alui Vasile Moga, capelan protopresbiteral în Sassebeș. Lucru firesc, deci, ca frații lor de sânge și de lege, din părțile ungurene, să stărue până în pânzele albe, pentru a fi împărțășiți și dânșii de-o astfel de binecuvântare.

Imprejurările încă păreau acum favorabile pentru ajungerea acestui scop! Episcopul Aradului și al Orășli, Pavel Avacumovici, (1786-1815) era covârșit de bătrânețe și bolnav.

Românii se impacientaseră până într'atâta, că încă fiind viu Avacumovici ultimul episcop sârb, ei îndrăznesc în vara anului 1814 să roage pe împăratul din Viena Francisc I., prin mijlocirea lui D. Țichindeal și a lui Vulcan episcop unit în Orade, ca după moartea lui Avacumovici, să li dea episcop „de neam român, cu sângele și inima românească”, așa cum acuma 4 ani, dobândiseră Ardelenii.

Lupta aceasta pe vieață pe moarte, avea însă să țină un deceniu și jumătate și să se termine cu învingerea cremenii, adecă a noastră.

Se știe adecă, că în lupta purtată de Țichindeal și tovarășii împotriva sârbilor, ceștia își ziceau oțel, iară noi românii, le eram cremenea⁸⁾.

Faptul trist, dar obișnuit, ca să învingă totdeauna oțelul, se repetă și în 1814, cu bietul Țichindeal,⁹⁾ dar pentru ultima dată. Remâne apoi, că la 1829, se învingă pentru totdeauna cremenea românească!

Despre ultimul arhipăstor sârb al românimii ungurene, durere, avem până azi prea puține informații. Cele cu privire la sentimentele sale față de doleanțele neamului nostru, sunt aspru controverzate. Altcum „partea de contribuție a episcopilor sârbești la progresul cultural sau moral al Românilor, până acum nu a fost scoasă la iveală îndeajuns“¹⁰⁾.

Unii dau bine de Pavel Avacumovici, alții iarăș la rândul lor, rău de tot; bunăoară Moisa Nicoară cu ai săi, cari protestaseră contra sinodului electoral sârbesc din Iunie 1816.

⁸⁾ Ios. *Vulcan*, Dimitrie Țichindeal, discurs de recepțiune la Academia rom. București 1893 pg. 293.

⁹⁾ N. *Iorga*, Istoria literaturii române, în veac. XVIII. vol. II. Buc. 427 și 428.

¹⁰⁾ Dr. Ioan *Lupaș*, Istoria bisericească a românilor ardeleni, Sibiiu 1918 pg. 140.

Pavel Avacumovici, trebuie că e ceva rudă cu Ștefan Avacumovici, vlădicul Timișorii, 1801—1829) căruia în 1808. necăjitul bănățean Țichindeal, îi zice „milostivul său arhierue și patron,“ în cartea ce i-a închinat-o: „Epitomu, sau scurte arătări,“ etc. etc. Iorga ibidem 423. Dr. Gheorghe Popoviciu Uniunea etc. Lugoj, 1901, pg. 229 și idem. Istoria românilor bănățeni, Lugoj, 1904 pg. 370.

Pavel Avacumovici a păstorit pe românii ungureni 29 de ani: între 1786—1815. El a mai administrat eparhia Arad—Oradea și înainte de a fi episcop, pe timpul 1783—4, adecă după moartea lui Pachomie Knezevici și până la venirea lui Petru Petrovici.

Pe vremea episcopului Pavel Avacumovici, între anii 1793—1815, s'a purtat război între Franța și Austro-Ungaria. Preoțimea noastră și nobilii români au dat considerabile ajutoare statului, împotriva lui Napoleon. Fie care preot a dat armatei un ostaș călăreț. După prețul ce avea banul atunci, aceasta a însemnat foarte mult. Calul și călărețul echipați bine, costa 144 fl. Nobilii au contribuit în proporția averii ce aveau. Mulți voluntari români s'au înrolat de bună voe și au luptat vitejește (mai ales din județele: Arad, Bichiș și Cianad). Vlădica Avacumovici a dat împăratului Francisc I., pentru acoperirea speselor de război, 5000 fl.

Ca recunoștință pentru jertfele acestea s'a dat voe, ca în 1812 să se deschiză în Arad pe seama noastră o școală română pentru învățători, iar peste un deceniu un seminar teologic român.¹¹⁾

¹¹⁾ Dr. Petru Pipoș, Suplement la Istor. pedagogiei, Arad 1912 pg. 13. Enciclopedia Română, Sibiu, 1898 v. I. 224. Anuarul inst. ped.-teologic Arad 1912, pg. 14—15. Dr. Teodor Botiș, Istoria școlii norm. și a inst. teologic. Arad 1922 pg. 9, 11—12, 523.

Unirea românilor cu catolicii maghiari, începută sub Knezevici, în timpul lui Avacumovici nu putea de fel să înainteze. Ea a prins puține rădăcini, în Arad și jur, numai pe timpul lungii sedisvacanțe, mai ales în intervalul dintre 1825—1836, când s'au unit peste 10,000 de români, din vr'o 14 sate a județului Arad¹²⁾.

Unirea aceasta s'a făcut în urma vizitelor canonice, pe cari a aflat de bine să le facă în regiunile acestea la 1834 episcopul unit Vulcan, tocmai pe timpul prielnic al sedisvacanței aradane¹³⁾.

În timpul mai nou s'a dat de probe, cari adevăresc, că episcopul unit din Orade, Samuil Vulcan, sta în serviciul împăratului Francisc I., (1792—1835), pentru de a trage la catolicismul unguresc-nemțesc pe toți românii din Ungaria¹⁴⁾. Așa trebuie explicat azi zelul și jertfele aduse de Vulcan, pentru cultura românească și pentru despărțirea de sârbi!

¹²⁾ Așa se afirmă în *Enciclopedia* o. c. 224 și Anuarul 1913 pg. 49.

¹³⁾ *Botiș*, o. c. 60—61 și rev. „Biserica și Școala,” Arad, 1904 nr. 6.

¹⁴⁾ Anuarul o. c. pe anul 1913, pg. 44—6. Dr. Gh. Ciuhandu, în rev. „Legea Românească”, Oradea 1922 Nr. 16 pg. 7. *Un om al bisericii*, „Românii ortodoxi și uniții români,” Sibiu, 1922 pg. 8—9. „Rev. Teologică”, Sibiu 1922 pg. 214., rev. „Biser. ortodoxă română,” București, 1922 pg. 872 și rev. „Biser. și Școala”, Arad, 1922 nr. 30, pg. 3, I. Vezi nota 19 și 33 mai jos. *Anuarul* o. c. 1917, pg. 6, 10, 11—12, 17—29, „Foaia Diecezană”, Caransebeș, 1923, nr. 4, pg. 1.

De bună seamă, pe lângă rivalitățile dintre sârbi și români, catolizarea acestor din urmă va fi fost interesul mai înalt de stat, pentru care Camarilla din Viena a crezut, că e bine să țină vacant scaunul eparhiei Arad atâta amar de vreme; cu puțină întrerupere, 19 ani de zile: 1815—1829 și 1830—1835¹⁵⁾.

Dela românizarea Sionului ortodox ungu-rean, depindea acum naționalizarea deplină a bisericii ortodoxe, în cât îi privea pe Români, și reconstruirea unității bisericești între ortodocșii români: bănățeni, ardeleni și ungureni! Austro-Ungaria ținea la maxîma politică „divide et impera“, împărechează-i și-i stăpânește; și așa după putință, totdeauna împedeca unitatea ierarhică a unui și aceluiași popor; dacă din întâmplare poporul acesta omodox și omogen aparținea la administrațiuni diverse. Dar și învers! Unitatea etnică a aceluiași încă o spârgea, prin introducerea diversității de religione, în hotarul aceleiași provincii.

Credincioșia cătră tron și cătră „*Gesammtmonarchie*“ „se măsură dela unitatea credinței catolice“^{15a)}.

După răpirea Bucovinei, Habsburgii nu o unesc cu biserică marelui ducat ardelean, cum ar fi fost natural, ci o aruncă departe și o împreunează cu ierarhia slavă din Dalmația. Pe vremea, când între 1719—1739 Oltenia aparținea Austriei, ortodoxia deacolo nu fu

¹⁵⁾ Anuar 1913 ó. c. pg. 46.

^{15a)} Gheorghe Bariț, Părți alese din Istoria Transilvaniei, Sibiu, 1889, tom. 1, pg. 152 și 182.

împreună cu ortodoxia neamului nostru din Ardeal, ci o înjugă bisericii eterogene din Beogradul Sârbiei!

Scopul Austriei a fost, că unitatea ierarhică să fie deapănarea măr de ceartă între coreligionarii de neam divers, ca astfel în cele din urmă, să se catolizeze pe motiv, că li-e primejduită naționalitatea, prin un astfel de comunism bisericesc!

După asemenea metode s'a lucrat, în răsăritul Austro-Ungarie, pururea, când a fost vorba de a încurca popoarele negermane și nemaghiare și religiile necatolice, — în beneficiul său politic, prin mijloacele unirii religioase. De aceea se întâmplă, că după unirea lui Atanasie Anghel din 1698, ardelenii ortodoxi căpătară la 1761 episcop sârbesc pe Dionisie Novacovici, cu tainicul scop al Vienii, de a uni pe toți românii ortodoxi din Transilvania, cu catolicii nemți și unguri¹⁶). Tot cu astfel de mențiuni fu instituit mai târziu la 1810 și primul episcop ortodox român al Sibiului Vasile Moga la propunerile lui Bob vlădica din Blaj*) și ale lui Vulcan din Oradea-Mare¹⁷).

¹⁶) Anuar 1917 o. c. pg. 6 și dr. A. Bunea, Eppii P. P. Aron și D. Novacovici, Blaj. 1902, pg. 132 (126—133) după documentele din Hurmuzaki.

*) Dr. I. Lupăș, în ziarul „Tribuna“ Arad 1911 Dec. 19 și *idem*, 12 Pețitori ai eppiei transilvane, Brașov, 1916, pg. 42 și 43.

¹⁷) Dr. Iacob Radu, în rev. „Cultura Creștină“, Blaj, 1921 pg. 336—337.

Dacă la denumirea primului episcop ortodox român în Ardeal, cuvântul unui Vulcan era hotărâtor, cu atât mai vârtos trebuia să se țină seamă de el când era vorba de denumirea primului episcop român la Arad, teritoriu vecin cu Oradea. Cum că „*acela va fi episcop la Arad pe care vei voi Preaosfinția Ta, aibă nu aibă multe votumuri*“, Țichindeal o spunea pe față lui Vulcan, în o epistolă din 19 Decembrie 1813¹⁸⁾. Vom vedea mai jos, la locul său, că de data asta lui Vulcan nu i-a succes să-și pună, pe omul său la Arad!

Poate că profesorul din Arad Ioan Mihuț și Nicoară, încă să se fi făgăduit lui Vulcan, că ajungând episcopi, vor părtini unirea?¹⁹⁾.

Mai mult încă! Țichindeal cerea în 1814 dela patronul său Vulcan din Oradea, ca să-i exopereze un post la seminarul central teologic sf. Barbara din Viena²⁰⁾. De bunăseamă slujba asta era prefect de studii, ori spiritual și vicerector!

Altcum Țichindeal era suspectat de catolicofronie! Ar fi zis ca catehet la un examen, că papa Romei e și trebuie să fie *cap văzut* al întregii biserici creștine, deci și al ortodoxiei sârbe și române²¹⁾. Aceasta i-se

¹⁸⁾ Ios. Vulcan, o. c. 78—79 și 338—339. *Anuar* o. c. 1912 pg. 135—6.

¹⁹⁾ Dr. Ciuhandu, „*Legea Rom.*“ l. c. 1922 Nr. 16 pg. 7, vezi aici nota 14.

²⁰⁾ *Anuarul* 1912 o. c. 143—4, Vulcan o. c. 91 și 351.

²¹⁾ *Botiș*, Ist. o. c. 38 cu nota 4 conf. rescrisul lui Nestorovicu, din 5 August 1815 nr. 248.

atribue deci lui Țichindeal pe vremea funcțiunii sale la școala normală (preparandia) din Arad, în care oraș catolicii căutau de mai nainte chipul cum să-și cuibărească unația.

În Arad, la 1775, va să zică cu un an înainte de a se zidi biserica uniților, ei erau în număr de 92 suflete. În 1778 au atins cifra de 100; iară în filii numărau 13 credincioși. Peste 7 ani, în 1785, la denumirea lui Avacumovici de episcop la Arad, uniții s'au înmulțit la 138 înși în matera Arad, iară în cele 4 filii ce-i aparțineau au fost 18 suflete*).

Primele mișcări de unire s'au început în 1770, sub vlădica Knezevici. În 1776 s'a zidit biserica veche unită. Până atunci s'a liturghisit în un „oratoriu“, din casa unui Stefan Ungur, român gr. cat.

Locul unde a fost zidită biserica veche și cortelul preoțesc, a fost un intravilan al călugărilor minoriți, în imediata apropiere de biserica lor veche. Fiscul statului a contribuit la edificările din vorbă cu suma de 1000 fl., iar împăratul a dăruit 1600 fl.²²⁾.

Diregătorii dela județ și dela locotenență favorizau mult stăruințele uniților. Așa se proceda pretotindenea, unde se făcea unire. Asta

*) Dr. Ioan Ardelean, Istor. diec. rom. gr. cat. a Orăzii-mari 1888, Blaj, v. II pg. 124.

²²⁾ Encic. I. c. 224. și Șemat istoric al diec. Lugoj, Lugoj 1903 pg. 255.

se întâmpla cu voia și încurajarea secretă a Curții din Viena. Dar pe lângă toate împrejurările prielnice „unirei“, cum erau: favoarea specială și instrucțiile secrete împăratești, subvenționările în cele materiale (cu bani și edificii), și în butul excesivei ocrotiri din partea administrației politice, care ocrotire trecea uneori în acte de brutalitate față de Românii credincioși ortodoxiei lor, — unirea, totuși, n'a prins printre aceștia.

De aci se explică faptul, că la trei ani dela moartea episcopului P. Avacumovici, în Arad, uniții numărau d'abia 163 suflete, iar în filiale erau 44 suflete g. catolice. Va să zică: sub Avacumovici, în Arad, timp de 29 ani, unirea a sporit cu 25 suflete, iar în filii cu 26 suflete. Slab seceriș, de tot slab, după o sămănătură de 38 ani. Asta e soarta, însă, a tuturor acțiunilor, cari — ca unirea cu străinii — sub raportul sufletesc s'a născut moartă!

Acelaș episcop Avacumovici, creiase, ori restaurase în Oradea la 1793, un consistor pe lângă vicariatul instituit la 1757 de episcopul Sinesie Jivanoviciu. La 1805 a cerut și pare că a și dobândit dela împărăție 2000 fl. anuali, pentru dotarea acestui consistoriu²⁸⁾.

²⁸⁾ *Primul vicar, cu titlul de „episcop namesnic“, (locotenent) a fost arhim. Metodie. Jivanoviciu cultiva frăție cu episcopii români din Muntenia și Moldova și cultiva frăție între cultura ortodoxă sârbă și română! cnf. rev. „Legea Românească“ Oradea 1922 nr. 8 pg. 5—6.*

La înăugurarea școalei normale din Arad, la 3/15 Novembre 1812, sârbul Avacumovici, pare că-și uitase, că e sârb și în orația sa festivă, perorată cu mult patos și apoi trimisă și clerului din eparhia Orădană, zice: „Astăzi dar se încep școalele preparașilor; astăzi este ziua de prăznuire **neamului nostru**, pentrucă astăzi *începutul* închipuirii, *norocirii și fericirii norodului și iubișilor următorilor se începe*... Folosul acestor școale vedea-veți, Pravoslavnicilor creștini... de abia aștept a ajunge aceea vreme, ca despre aceasta întru vederea tuturoră... să vă încredințați...²⁴⁾

În vremea din urmă a guvernării sale, episcopul Pavel Avacumovici a tot bolit și de guvernat, guverna *Moisă Manuilovici*, arhimandritul dela Bodrog. Acesta era un om de nimica, cum am văzut și vom vedea mai pe larg, la locul său, unde se va istorisi despre râvna sa, de a ajunge urmaș lui Avacumovici, pe care l-a compromisat prin lucrurile sale slabe. Aici amintim numai că el cu ceialți sârbi, cari stăteau în fruntea diecezei văduvite, au oprit pre preparanzii noștri să cânte ceva românește la înhumarea osăminteilor lui Avacumovici²⁵⁾.

²⁴⁾ *Ioanovicu* o. c. 169; Dr. Avram Sădeanu, Apostolatul primilor profesori ai preparandiei noastre, Arad 1912 pg. 13 și 30 nota 16; Dr. *Botiș* și *Sădean* în Anuarul instit. ped. teol. ort. rom. Arad 1912 pg. 36 și 39. *Pipoș* o. c. 15. Dr. *Botiș* Istor. o. c. 23 (18—26).

²⁵⁾ *Ioanovicu* 255.

Arhiiepiscopul Stefan Stratimirovici prinse de veste, că Țichindeal și C. Diaconovici Loga umblă a cere la împărăție ca, după moartea lui Avacumovici, la Arad să se insti-tue episcop de neam românesc; de aceea or-donează episcopului Avacumovici să-i tragă în fața consistorului la răspundere. Avacumo-vici în două rânduri citează în scris pe pro-fesori. Ei însă cu scrisoarea lor din 7 Iunie 1813, spun că „ponosluri“-le, dacă vor fi de natură canonică să li se dea în scrisoare și ei vor răspunde; „iară de ce ating de ceale politicești, aceleași pe calea cea dreaptă a le trâmite, *că noi altmintrilea în așa lucruri a ne slobozi nu putem, știind întru așa în-tâmplare, unde și înaintea cui avem a responde? Drept aceea rămânem în sfera noastră*“.

Consistorul le pune în scris: „niște întrebări din 9 puncturi“. Ei se justifică în 16 Iunie 1813. st. v. și Avacumovici trâmite doza-rul la mitropolitul său Statimirovici în Carlo-veț. Acesta decide, că dacă Țichindeal va mai comite excese la fel, îl va lovi cu „Censură Ecleziastică“. Atunci zise neînfricatul profesor : „deși el oțel, și eu voi fi cremene“²⁶⁾.

Între multe altele, contra episcopului ră-posat Pavel Avacumovici, Nicoara zice în pâra sa îndreptată către împăratul, în Iulie 1816, că a hirotonit oameni moralicește ne-trebnici, minori, ignoranți. A fost simoniac.

²⁶⁾ Anuar 1912 o. c. pg. 136—140 și an. 1913 pg 44, 75 și 83.

Că i-a mâncat galbenii (imperialii) i-a plesnit-o în față, episcopului, în plenul ședinței consistoriale, o preoteasă.

Cei cari făceau tot felul de servitii servile și încă de cele mai dure, la casa vlădicului Avacumovici, îi resplătea cu darul preoției.

Mitropolitul Stratimirovici, în răspunsul său către împărat, neagă, atenuează aceste capete de acuză; „părerea lui plecată” e, că nu este nici o cauză de a da acestei afaceri deosebită atenție, mai ales că *acela care ar avea să răspundă pentru ele a murit*²⁷⁾.

Avacumovici ar fi ruinat total mănăstirea sfântului Simion din Gaiu—Aradului, unde adevărat era mai înainte rezidența episcopescă. Aceasta a fost zidită numai din banii, cărăușitul și palmele preoției la anul Domnului 1783, sub episcopul Knezevici, în a căruia vreme preoții acestia contribuiau la an, fie care, cu câte 12 fl. pentru ținerea în bună ordine a mănăstirii.

Avacumovici a ruinat-o cu totul și a vîndut pe bani grei lucrurile ce se țineau de ea. Clopotele din turnul mănăstirii le a vîndut bisericii episcopale din Arad, pentru bani din fundul episcopesc. Așa apoi locuitorii satului învecinat mănăstirii, au rămas fără nici o îngrijire spirituală, încât s'a întâmplat de au murit oameni, fără de a fi împărtașiți cu s. s. taine ale muribunzilor²⁸⁾.

²⁷⁾ Ioanovicin 251—3; 261—262. Sădean Apost. I. c. 23, 24.

²⁸⁾ Ioanovicin 255.

Preparanzii erau îndătorați să țină cele 4 posturi ale bisericii răsăritene. O bună parte din ei nu putea ține această lege, căci aveau cortele și menaj pe la cetățeni eterodoxi. Episcopul Avacumovici, la intervenția conferenței profesionale, îi desleagă dela post pe tinerii cari locuiesc la eterodoxi în anul 1813. Pe viitor însă nu va mai dispenza. Să-și iee toți cost și cortel „la oamenii noștri“²⁹⁾.

Ultimul vlădică sârbesc dela Arad seamănă să fi fost și un fel de Mecenate al literaturii române. Nicolau Horga, paroh în Seleuș, îi dedică lui ca „văditoriu“ și lui Sigismund Edlspacher de Ghioroc, viceșpan al comitatului Arad, cezar și crăesc apostolesc sfetnic, cavaler al pîntenului de aur, opera sa, „Oglinda Omului înțelept“. Lucrarea era gata în 1801. Vlădicul Avacumovici o tipărește pe spesele sale, în Buda la 1807.

Horga își zice: „Altmintrilea Popovici, greco-neunitei legi, parohul Seleușului, în slăvita varmeghia (județ) Aradului“. Cărțulia e de formatul octav. Numără pagini 158.

E un fel de sbornic miscelaneu (colecție) de mai multe feluri de genuri literare, „carea cuprinde în sine vechile întâmplări cu pildă adusă“.

Descripțiunile de colorit moral, sunt întretăiate de narațiuni istorice, sau de versuri slabe din cale afară. Pomenește de poezii: Horațiu și de saxonul Christian Gellert Fürchtegott

²⁹⁾ Anuar 1912 pg. 82—84 și *Botiș* o. c. 211—213.

prof. în Leipzig † 1769. Face istoricul succint al cetăților: Șiria, Pâncota, Ienopolea și Arad.

Pironește apoi atențiunea lectorilor săi, pe cari îi așteaptă „sugătorii cei mici“, asupra versurilor, cari se încep cu un motto din Ovidiu, despre moartea înălțatei crăiței Alexandra Pavlovna, Doamna Palatinului Țării Ungurești (era arhiducele Iosif); apoi iarăși urmează despre „întâmplarea featei lui Bogdan, fostului Voevod țării Moldovei, din anul dela Christos 1346“, va se zică istorisește binișor cam naiv despre dragostea nebunatică a Iliaiei cu Bucur, feciorul lui Laic Vodă.

Reliefiază mai încolo cu aplomb, obârșia latină o neamului nostru: „Românii adevărat dela Romani își trag numele său și loaza . . . se află unii din ei întregi și având fizionomie frumoasă, la trup curați, graiul limbei limpede; prietenos atâta, cât încă între puține neamuri se află așa prieteșug, primitori de goști (oaspeți). Întâmplările mai din nainte le pomenesc adeseori și legea foarte tare o țin. Pe înțăles întru acest neam toate se află. La toate trebile și sfaturile s'ar putea aplicăului (întrebuința). Cu amăruntul îi place toate lucrurile a ispiti și cu lungime de vorbe bucuros s'ar împărtăși.

„Întâmplându-se la vre unul dintre ei vre-o pedeapsă, pentru cevași vină, aceia încă și la a șasea viață (generație) se impută, mai vârtos pruncilor unui făcător de rău ca acela.

„Acest neam tocmai de și greșesc unii împotriva altor, ei între sine lesne se împacă

și nenorocirea deaproapelui său nu vor bucu-roși a o descoperi.

„Pentru aceea putem înțelegem cum că și între Români, ca între alte neamuri se află neamuri de treabă și statornici; numai aceasta îi lipsește. că nu are învățatură moralicească din pruncie“³⁰⁾.

Abia va fi în stare un etnolog român, să ne caracterizeze neamul mai bine, ca acest preot rural, de acum un secol și mai bine!

Dacă elucubrațiunea sa fu tipărită pe cheltueala unui episcop, Horga, la rândul său, se revanșază preste 11 ani așa, că în 1818 când el preotul umil de pe sate, avansase de „director crăesc al tractului Cianadului“, tipărește la Buda cu ale sale parale manualul didactic al lui Naum Petroviciu — oficiant de stat în Pesta și perceptorul fondurilor bisericești gr. neunite — „*Pedagoghia și Metodica*, pentru învățătorii școalelor orășânești și sătești“³¹⁾.

³⁰⁾ I. Bianu și N. Hodoș Bibliografia românească veche, Buc. 1903 nr. 720 pg. 499—502. Dr. Veres Endre Erdély és magyarországi régi oláh könyvek és nyomtatványok, Kolozsvár 1910 pg. 100 și 107. Iorga Gh. Lazar o. c. 23—4; Idem Ist. lit. sec. XVIII. II. 330—1 și 429.

³¹⁾ Cine e Naum Petroviciu, ce a scris și că e neam cu cenzorul Gheorghe Petroviciu din Buda, inspector școlar, la sârbi, fost protopop în Belinț, (al Hasiașului) cnf. „Foaia Diecezană“, Caransebeș 1922 nr. 24 și 25 din 1923. Dl. Iorga greșește când spune, că Naum Petroviciu a ajuns prof. în Arad, în locul lui Mihuț, trecut ca director la Lugoj—Caransebeș. În locul lui Mihuț a venit Constantini din Oravița. În Arad se folosea ca manual al preparanzilor, cartea lui Naum Petroviciu. Pentru biblioteca preparandiei, autorul a dăruit 5 exemplare din ea. Botiș o. c. 372.

Vajnicul Nicoară, între vinele ce le mai pune în cărca vlădicului decedat Pavel Avacumovici, în jalba sa din 16 iulie 1816, înaintată la curtea din Viena, zice despre Horga, că în tot clerul e unul din cei mai distinși și moralicește și intelectualicește, cu toate astea episcopul eparhiot P. Avacumovici, nu a voit a-l institui de protopresbiter la Buteni; ci a așezat pe altul, carele l-a mituit cu suma, exorbitantă pe acele vremi, de 14,000 fl.³²⁾

III.

Lupte pentru candidarea unui român de episcop la Arad (1812—1817.)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Ultimul reprezentant al ierarhiei sârbești, Pavel Avacumovici a murit în 13 August 1815.

Preoții români, cari au fost la îngropăciune, s'au adunat la Ioan Covaci, subprefectul județului Arad. Desigur un bun român și el. Sfătuindu-se „au încredințat prin scrisoare pe deputați, ca să facă tot ce se cere, spre a dobândi un episcop român. S'au iscălit peste 30 de înși și li s'a promis și din

³²⁾ *Ioanovicu* l. c. 249 și 252. Pe cel denumit la Buteni îl cheama Ioan Popovici, Anuar 1912 pg. 182.

În anul 1814 a absolvat preparandia un *Daniil Horga*; nu știu ce neam e cu preotul Horga? *Daniil Horga* și cei cari au absolvat cu el deodată, au dat pentru convictul preparandial $\frac{1}{3}$ parte din salariul lor de pe un an... Dinarul văduvei din scriptură! Anuar o. c. 1912 pg. 107—9. *Botis* o. c. 350—351 și 417.

partea județului tot sprijinul, fiind și dintre „domni mai mulți pe partea lor“.

Acestea le știm din o epistolă (primă) alui Nicoară, către episcopul Vulcan, datată în Arad la 15 august, 1815³³⁾, deci a treia zi după moartea lui Avacumovici!

Vulcan trebuie că îndată a fost avizat prin vr'un curier, anume spre acest scop trimis la Oradea, căci în 17 august 1815, deci a cincea zi după ce închisese Avacumovici ochii, scrie „Fiului“ său Țichindeal — *ultima* epistolă în cauza episcopiei; (deacum încoace, Vulcan va corespunda în cauza aceasta cu candidatul său, cu Moise Nicoară) că: „*de n'ați avut grije până acuma să deputăluți* trei preoți și trei mireni, carii în numele Clerului și a neamului din Eparhia Aradului, să meargă la Viena și să ceară dela Impărăție, ca Arhiepiscopul dela Carlovăț să nu numească Episcop la Arad și să poruncească, că Clerul să se strângă, și să candidăluască Impărăției preoți vrednici de Episcopie; *acuma alergați la Protopopi să deputăluască*“.

În aceasta epistolă Vulcan le propune și persoanele, cari să fie delegate: „Eu cred, că din Cler s'ar putea deputălu *Protopopul dela Gașsa* (adecă al Șiriei, care era Gheorghe Chirilovici, aspirant la vlădicia Aradului), *tu* (Țichindeal) și încă *unul*; care ar vrea să meargă; iar dintre mireni ar putea să se trimită *directorul Püspöky, Nicoară* și încă

³³⁾ Radu I. c. 273.

altul oare-careva. Și aceștia pentru *cheltuială* să vină *pe la mine*”.

Privitor de Püspöky Vulcan are nedumerire; zice continuativ: „mă îndoiesc . . . aflați altul în locul lui”.

Mandatul ce se va libera deputației, e conzult să fie vizat „și dela tisturile varmeghii (diregătorii județului) Aradului. Eu cu posta cea mai curând-oi scrie la Rainer prințul, la Lorenț konziliarișul, la Arhiepiscopul din Viena și la Episcopul Rudnay (ajuns mai apoi primat la Strigoniu).

Iar încât e pentru cheltueală, cereți și dela Egumenul din Bezdin (îl chiamă Isaia Mihailovici) și umblați cu grabă, să nu ne taie Sârbii pe dinainte³⁴⁾.

Trebue că Vulcan cunoaștea binișor pe directorul Püspöky, că nu e tocmai de toată isprava!

A plecat și Püspöky la Viena, dar ajuns în Budapesta, s'a napoiat deacolo acasă, la Orade.

Cu datul 21 Octombrie 1815, Nicoara scrie la Orade lui Vulcan, că cu tovărașul de drum Püspöky, a avut mare vall! E obișnuit la comoditate și tihneală boerească, ca o cononiță. Numai așa lapădă paralele. Până acum a spesat numai pentru el enorma sumă de 700 fl.³⁵⁾.

³⁴⁾ Ios. *Vulcan*: Dimitrie Țichindea, discurs de recepțiune la acad. română, București 1893 pg. 93; 353. *Ioanovicu* l. c. 183. Anuar o. c. 1912 pg. 144—6; *Radu* 272 nota 4. Vezi mai jos nota 82.

³⁵⁾ *Radu* 273—4.

Negreșit, că pe timpul cât a zăbovit Nicoară în capitala Ungariei, va fi desbătut cauza îndeplinirii episcopatului cu Petru Maior, cu care a discutat mult și în 1810, când cu îndeplinirea scaunului dela Sibiiu, și cu care dealtminterlea Nicoară purta vie corespondință, pe timpul cât a petrecut în Muntenia³⁶⁾. La plecarea sa la Viena apoi, se știe, Nicoara a rugat pe Vulcan, ca pe adresa lui Maior să-i scrie, ce va mai fi necesar în cauza vlădiciei³⁷⁾.

În Budapesta, cât a stat în trecere, Nicoară nu a întrelăsat nimic ce credeă că ar duce la ajungerea scopului călătoriei la Viena. Conzultându-se cu Maior, cu parohul român Ioan Teodorovici și cu alți bărbați români de acolo, de cari pe acea vreme erau în număr destul de mare, mai ales bănățeni și ungureni, a bătut la ușa tuturor notabilităților, dela cari speră să poată primi ceva sprijin. În cele din urmă, Nicoară cu soțul său Ion Sârbu Popovici, au fost în audiență și la arhiducele Iosif, palatinul Ungariei, care a recunoscut dreptatea cererii lor și li-a făgăduit că-i ajută. Se plânge însă Nicoară în eștola menționată, din 21 oct. 1815, adresată lui Vulcan, că inspectorul Nestoroviciu le contracarează acțiunile și mișcă toate pietrele în profitul candidaților sârbi, Putnic ori Bolici³⁸⁾.

³⁶⁾ „Convorbiri literare“ Buc. 1910 nr. 3 și 5. *Mangra* în „Tribuna“ Arad 1907 nr. 283 și 1908 nr. 1 și 33. *Ioanovicu* o. c. 171 și 186.

³⁷⁾ *Radu* 273.

³⁸⁾ *Radu* ibid 274.

Înainte de plecare la drum, Nicoară scrie din Giula, în 2 sept. 1815, lui Vulcan, că a primit banii pentru deputația ce va merge la Viena. În curând va și pleca! Se vede deci, că Vulcan înțelegea bine ce va să zică dictonul latin: „bis dat, qui cito dat“, căci în scrisoarea ce am pomenit-o mai sus, din 15 august 1815, Nicoară îi cerea bani lui Vulcan și îl ruga să-l înformeze, că scris-a la locurile competente pentru ca mitropolitul Stratimirovici din Carloveș să fie împedecat a denumi episcop sârbesc la Arad?!

Iară în ceastalaltă epistolă de dt. 2 sept. 1815, spune că Stefan Urosie Nestorovici, directorul și consilierul școlar, foarte mult strică cauzei deplinirii episcopatului din Arad, cu un român. E de dorit în interesul cauzei, ca să fie înlocuit cu altul. Așa se vede, că și sârbii ar fi mulțămiiți, dacă s'ar putea scăpa de el! Nici ei nu-l mai pot suferi. E greu a-i pune urmaș mai bun ca el, pentrucă și Hatvani, care vre să-i ia locul, încă e omul sârbilor. Roagă deci pe Vulcan să-i comunice părerea în cauza aceasta, scriindu-i la Buda ori Viena³⁹⁾.

Văzurăm, că Nicoară în 15 August 1815, va să zică a treia zi după moartea lui Avacumovici, scrisese lui Vulcan, că cu complăcerea subprefectului I. Kováts, s'a decis a se trimite o delegație la Viena. Cine știe ce se va fi putut întâmpla apoi peste noapte, că mâne zi,

³⁹⁾ Radu 272—3.

în 16 august 1815 și Nicoară în persoană pleacă spre Orade!⁴⁰⁾

Se știe, că în 31 august 1815, neodihnitul Nicoară eră înapoiat la Arad. Aș crede, că Nicoară a aflat de bine să ducă în persoană scrisorile dresate la domiciliul lui Kováts și să refereze despre cele ce aflase dela clerul adunat la înmormântare. În drum apoi să cerceteze satele dintre Orade și Arad și să adune subscrieri pentru plenipotență. Așa ceva va mai face Nicoară în 2 rânduri încă! Odată imediat înainte de plecarea sa la Viena⁴¹⁾ și altă dată în iulie—august 1816, după fatalul sinod electoral sârbesc din Iunie 1816.⁴²⁾

În 4 septembrie 1815 Nicoară e acasă în Giula și scrie lui Vulcan despre câțiva aspiranți la scaunul Aradului. Cere din nou bani pentru cari cu timpul vor fi foarte mulțămitori. *)

În 25 septembrie 1815, e de nou pe drum spre Oradea⁴³⁾ lui Vulcan, atât de agilă și atât de interesată și munificentă, în treaba românilor ortodoxi doritori de căpetenie bisericească națională.

Din Oradea — cu toată certitudinea putem

⁴⁰⁾ *Ioanovicu* 186—7.

⁴¹⁾ *Ciuhandu* în rev. „Legea Românească“ Orade 1922 nr. 16 pag. 7. La începutul lui Octombrie 1815 eră în Beiuș și jur, cu prof. Mihuș din Arad. Prota Teodor Balint din Mezieș îi refuză și acuză la consistor.

⁴²⁾ *Ioanovicu* 249.

^{*)} *Radu* 273.

⁴³⁾ *Ioanovicu* 187. Călătoriile lui Nicoară sunt veșnicite în ziarul-itinerariul lui, *Academia română* ms. nr. 24—45.

spune, că — Nicoară a luat calea lungă și nesigură a Burgului din Beciu. Nu putea el pleca la Viena, fără să deie față cu confidentul celor din anturajul împăratului, fără să-i aibă ultimul cuvânt în cauză, să-i deie blagoslovenia arhierescă și prietenească și — last not least —⁴⁴⁾, parale, parale și iarăș parale „*nervus rerum gerendarum*“, căci bani mulți îi trebuia acolo: „*Gurile sunt a tuturor căscate, aste (pararèle) sunt argumente putincioase, cari le pot astupa*“⁴⁵⁾.

Am amintit mai sus, că în 21 octomvrie 1815, Nicoară îi scrie deja lui Vulcan din Budapesta, unde ajunsese cu Nameznicul de Zaránd și cu domnosul de Püspöky. Preste trei zile, în 24 octomvrie 1815, sosesc ei doi la Viena și Püspöky întoarce din Buda la Orade.⁴⁶⁾

În 24 octomvrie, după masă, a fost „rânduít la înaltul părintele bătrânul.“ Nu putem ști: cine e acest bătrânul? Împăratul sigur nu e, căci dânsul pe acest timp eră la Milano. Părțile acestea ale Italiei de azi, atunci aparțineau Austriei!

În 31 octomvrie 1815, *Nicoară scrie lui Vulcan*, că „la prea strălucitul Tata moșul am fost; m'a primit bine, mai îi pare rău că împăratul nu e acasă“.

La 3 noemvrie 1815 îi referiază lui Vul-

⁴⁴⁾ *Shakspeare*.

⁴⁵⁾ Epistola lui Nicoară din Viena, din 3 Nov. 1815, către Vulcan, la *Radu* 275.

⁴⁶⁾ *Radu* ibid. 273—4. Nestorovici a dojenit pe Püspöky, ca pe subalternul său, și i-a poruncit să se înapoeze imediat acasă. *Ioanovicu* 256.

can, că archiducesa Beatrice pleacă la Italia pe 8 luni și nu a putut vorbi cu ea; dar *Albani (nunțul papal) mi-a promis toate puțin-cioase.*⁴⁷⁾

Svatul dat de Vulcan în hârtia sa din 17 august 1815, adresată către Țichindeal, ca să trimită o delegație la Viena, fu împlinit tocmai la o lună după pristăvirea lui Avacumovici!

În 13 septembrie 1815, se liberează la Arad o procură, vizată în toată forma oficială de cunoscutul vicecomite al județului Arad, Ioan Covaci.

⁴⁷⁾ Aș crede, că „Părintele bătrânul“ e unul și acelaș cu „Tata Moșul!“ Poate e nunțul Albani! Se poate însă, că e cardinalul Hohenwart, mitropolitul din Viena. *Lui Hohenwart i-a scris Vulcan în august 1815 în favorul lui Nicoară;* iară în 19 sept. 1813, Vulcan scria lui Țichindeal, ca o deputație de 2 inși din cler să ducă la împăratul rugarea pentru episcop român și să o „comandăluiască“ și la alții, între ei și lui Hohenwart. Lui Hohenwart și altora din Viena, ar mai fi scris, în favorul Românilor, Szántó, asesorul comitatului Timiș. Ori că acest bătrân ar fi prințul Carol, ori prințul Maximilian? Anuar. 1912 o. c: 134, 135 și 145. *Radu* 334—5.

Beatrice, arhiducesa, a locuit în 1810 în Orade la vladica Vulcan $\frac{1}{2}$ an. S'a refugiat de groaza armatei lui Napoleon. Vulcan a scris Beatricii să sprijinească cauza Românilor. Sigur Vulcan va fi conziliat pe Nicoară să bată și la ușa Beatricii. *Radu* l. c. 334—5 și 275.

19 epistoale de ale lui Nicoară, către Vulcan, scrise românește cu litere latine, în o limbă bunișoară, se află în biblioteca episcopiei unite din Oradea. Le-a studiat dl *Radu*, în „Cultura Creștină,“ Blaj 1921 Nrii 10—12. Necunoscând dl Radu istoria diecezei Aradului, nu a putut să le înțeleagă bine și să le pună în nex cu cele ce se știau până aci! Aceasta o încercăm noi acuma.

Cei cari aveau să reprezinte „clerul și poporul diecezei Aradului“, la strălucitul Burg din Beciu (Viena) și să înmanueze împăratului „umilita rugăciune a nației noastre . . . ca și nouă după mila Sa fraților noștri: Românilor din Ardeal neuniți, arătată, episcop de neamul nostru a ne da să se milostivească“ — sunt „întâi, Preacinstitul Domn *Grigorie Chituța* protopresbiterul Boroșieneaului (Ienopolea); al doilea Preacinstitul D. *Ioan Popovici*, paroh și nameznicul (locotenent) Zarandi, al treilea Preacinstitul D. *Dimitrie Țichindeal* parohul Becicherecului mic și a școalelor preparande românești din Aradu-Vechiu slugărit (emerit) catihetă; iară din rândul mirenesc adevărată întâi cel de bun neam născutul și înalt învățatul Domn *Ioan Pöspechi* a școalelor din țircalomul (districtul) Orăzii-mari crăiesc director; al doilea înalt învățatul *Iosif Santou* al slăvitului comitat Timiș assesor (judecător, consilier) și avocat; al treilea înalt învățatul Domnul *Moisă Nicoară*, emeritul cancelistul slăvitului comitat Bichișului“⁴⁸⁾. *Deci trei deputați* (doi clerici și un mirean) *sunt alții, decât cei propuși de Vulcan*. De altcum, nu știm pricina acestei schimbări; dar nici acestia nu au mers toți la Viena! Din șase, trei bisericani și trei mireni, până la Viena au ajuns numai doi: bisericianul Ion Sârbu Popovici nameznicul și mireanul Nicoară. Aceștia însă și-au împlinit chemarea cu

⁴⁸⁾ *Anuar* 1912 pg. 146 și 1913, pg. 76 și 84. și nota mai jos 83.

vârf și îndesat, până la sfârșit. Ambii apoi au căzut jertfă. Nicoară a înfundat temnița, nameznicul fu amovat din preoție⁴⁹).

Ei petrec în Viena până pe la finea lui april 1816. În august 1816, iarăș sunt în Viena⁵⁰).

În 27 Noembrie 1815, Nicoara și soțul său Ioan Sârbu Popovici, nameznicul, prezintă la Viena a treia petiție pentru numirea episcopului român la Arad⁵¹).

E scrisă latinește și stă din 4 puncte. E iscălită de Nicoară și de Sârbu, ca deputați ai clerului și poporului diec. Aradului, de religia neunită și de naționalitate română. Petiția e formulată în termeni îndrăzneți; desvălesc „ostenelile episcopilor sârbi, de a încurca clerul și poporul“ (român) în întunerecul tot mai adânc al neștiinței, pentruca numai națiunea sârbească să poată ajunge la oficii și demnități bisericești.

Beneficiile bisericești se dau celor nevrednici, dacă dau mită. Mintesc sârbii când spun, că între ai noștri nu s'ar afla bărbați potriviți pentru episcopat. Așa au susținut-o ei și privitor de Sibiiu, și totuși s'a aflat om vrednic acolo, în persoana lui Vasile Moga.

Dacă cumva nu s'ar afla acum bărbatul

⁴⁹) *Ioanovicu* 186; 187; 254; 256 și 267. *Anuar* 1912 pg. 147.

⁵⁰) *Ioanovicu* 242—3; 249; 260. *Radu* 272.

⁵¹) *Anuar* 1913 pg: 76 și 84; an 1912 pg. 146; an 1917, pg. 33—35.

Radu 272. *Ioanovici* 189—191.

chemat pentru tronul vacant al Aradului, Maiestatea Sa să se îndure a lăsa vacant locul câțiva ani, până adecă se va afla persoană deamnă. Iurisdicția în cele spirituale pe timpul acesta să fie în mâinile unui vicar general. Din venitele intercalare să se creeze un capital de seamă pentru înființarea și dotarea școalelor și a creșterii clerului tiner.

În prologul acestei petiții se spune, că până aci s'au înaintat Tronului maiestatic două petiții, în cari s'au desfășurat motivele grave, pentru cari s'a cerut ca episcopatul, devenit vacant prin moartea lui Pavel Avacumovici, să se acorde unui presbiter de naștere român, înzestrat spre acest scop cu însușirile necesare. Copiile acestor rugări le alătură ei aci sub A și B. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cancelaria aulică ungară în 1 decembrie 1815, sub nr. 7798—6744 ex. 1815, la aceste trei petiții se pronunță în defavoarea Românilor. Declarația e iscălită de un anumit *Seydel*. Nu știu cine e. Din acte nu pot afla nimic despre el. Actul prezent al cancelariei aulice ungare e iscălit de el în 14 decembrie 1815. În chestia care ne preocupă, mai sunt iscălite de el două acte ale acestei cancelarii! Un act din 24 februarie 1815, cu care cancelaria propune părerile lui Rhédey și Bánffy, (primul prefectul Bihorului, al doilea guvernatorul Transilvaniei) privitor de 11 candidați ai episcopatului din Arad. *Seydel* iscălește actul în 13 martie 1815.

Mai iscălește el în 21 octombrie 1815. propunerea cancelariei ungare din 6 octom-

vrie 1815, privitoare de declarația mitropolitului Stratimirovici în chestia îndeplinirii scaunului episcopesc din Arad.

Propunerea cancelariei ungare din 1 decembrie 1815, e opinionată la 15 decembrie 1815 și de consiliariul Lorenz. Părerea lui Lorenz încă nu difere mult de alui Seydel și nu satisface așteptării Românilor. Ea e primită *interimar* de împăratul Francisc⁵²⁾.

Avem de observat, că deslăudatul act al cancelariei din 1 decembrie 1815, înregistrat cum am arătat sub nr. 7798/6744 ex 1815, adică propunerea ei la cele trei petiții ale Românilor pentru vlădică românească la Arad, și care propunere s'a desbătut în 16 decembrie 1815, după o altă scrutare are numărul de 15,052 ex 1815⁵³⁾.

Ziserăm, că amintitul act nr. 7798/6744 ex 1815, care ar fi identic cu 15,052 ex 1815, e opinionat, nici cald nici rece.

Cu consilierul guvernial Lorenz a vorbit Nicoara personal și între patru ochi! Despre asta scrie el lui Vulcan, din Viena în 3 noiembrie 1815 (deci mai bine de o lună mai înainte de ce Lorenz și ar dat părerea sa *ad-ia-foră*), că a cerut să-i arăte datinele dela alegerile episcopilor români, înainte de a veni sârbii. Lorenz a fost protectorul lui Nestoroviciu. După ce Nicoară l-a descris, că e dușman al Românilor, i-a cerut sub secret, ca să-i dea în scris toate observările sale cu

⁵²⁾ Anuar 1917 pg. 29—31; 7—9 și 12—15.

⁵³⁾ Ioanovicu pg. 191 nota 1 (189—191).

privire la școli și la Nestorovici. Am crede, că Nicoară a și dat acestea; însă nu în grabă; cu atât mai puțin înainte de 15 decembrie 1815, data părerii adiafore alui Lorenz, ci foarte târziu, după ce deja se ținuse sinodul sârbesc electoral (iunie 1816), adevărat prin aprilie 1817, căci Nicoară cerea din Pesta în 7 febr. 1817 (când peste 5 zile avea să plece de acolo la Viena) dela Vulcan, să-i trimită date istorice: din Șincai și din Clain, pentru alegerile de episcop alui Sava Brancovici; să-i le trimită la Viena⁵⁴).

Despre Lorenz se credea, că e un sprijinitor al cauzei române! Vulcan, când în 17 aug. 1815 — la *patru zile* dela moartea lui Avacumovici! — scrie lui Țichindeal să grăbească acum cu deputația la Viena, spune în acea scrisoare, că „cu poșta cea mai decurând oi scrie (pelângă alții) și lui Lorenz consiliarișul“. În 19 septembrie 1813, Vulcan îndemnase deja odată pe Țichindeal să trimită rugare la împăratul prin doi bărbați din cler. Aceia să meargă în audiențe pe la mai mulți oameni mari din Viena, și la „sfetnicul conferențial Loreanți“⁵⁵).

Vlădica Moga din Sibiu scrie în 1 dec.

⁵⁴) *Radu* 275 și 277. — Nicoară aici confundă pe Sava Brancovici, cu Sava Vestemianul; îi crede a fi aceeași persoană, pe când sunt doi. Primul a fost între 1659—1680 și al doilea 1684—1685. Intre ei au mai fost doi mitropoliți: Iosif și Ioasaf. *Radu* l. c. 276; 277.

⁵⁵) *Anuar* 1912 pg. 145 și 134, și *an* 1917 pg. 31; 28.

1827 și în 8 febr. 1828 lui Vulcan, să intervină pentru cauza lui la consilierul Lorenz⁵⁶⁾.

Menționaram adineaori, că petiția a treia, dată curții vieneze în 27 novembre 1815 prin delegații Nicoară și Popovici, a fost însoțită de copiile altor două petiții anterioare, din 14 iulie 1814 și 17 aug. 1815. Aceasta din urmă a fost adresată împăratului rege, dar a fost imanată arhiducelui Rainer⁵⁷⁾. E scrisă la 4 zile după moartea episcopului Avacumovici; nu știm cine a predat-o lui Rainer și când? Poate să fi fost trimisă prin postă?

Petiția, ca toate actele ce au promovat ai noștri la Curte, e redactată după obiceiul vremii, în latinește. Cuprinde tot aceeași cerere și tot aceeași argumentare, care o cunoaștem deja din anteacte. Trebuie că e stilizată de Nicoară. Dar se prea poate să fie fătul lui Vulcan, căci înainte de a pleca la Viena, Nicoară scrie din Giula lui Vulcan, în 4 sept. 1815, o epistolă, în care îi mulțamește pentru „*Representacionea*” ce i-a trimis. (*Radu* 273).

Dacă cumva apoi sub „*Representacionea*” din vorbă nu e a se înțelege petiția a doua (17 aug. 1815), atunci e ceea a treia, cea prezentată adecă arhiducelui Rainer în 27 nov. 1815. În petiție se mai accentuiază, că dela împlinirea acestei petiții e pendentă feri-

⁵⁶⁾ *Radu* 340—341.

Se pare, că și Szántó, asesorul comitat. Timis, ar fi scris lui Lorenz pentru episcop de neam românesc. *Anuar* 1912 pg. 135. Vezi ici nota 26.

⁵⁷⁾ *Anuar* 1917 pg. 32—3. *Anuar* 1913 pg. 74 și 83.

cirea alor mai mulți de un milion de sudii credincioși.

Cea dintâi petiție, *pare* că fu prezentată personal de vlădica Vulcan! Datul prezentării să fi fost 14 iulie 1814. Tot Vulcan a și compus-o⁵⁸⁾.

⁵⁸⁾ V. Păcățianu, Cartea de Aur, Sibiu 1904 vol. I. pg. 139—148. Dr. Ilarion Pușcariu, Mitropolia ort. a Românilor, Sibiu 1900. „Biserica și Școala“, Arad 1878 nr. 27 și 28. „Foaia Diecezană“, Caransebeș 1886 nr. 9. „Biser. ort. Romană“, Bucur. an XVII. pg. 8 și următ. Ioanovicu 175 (171—5). Vulcan 26. Anuar 1913 pg. 45; 73 și 83; Anuar 1917, pg. 32. Anuar 1912 pg. 133—4; 142—4; 146; Radu 334 cu nota și 335, e de părerea, că a prezentat-o personal Vulcan la monarh în 10 iulie 1814. După moartea lui Avacumovici, Vulcan trimite aceasta *suplică* în copie la mai multe notabilități, cu datul 26 oct. 1815; le trimite și comitiva cu care a fost prezentată suplica la împăratul și încă o copie a unei hârtii nouă, care a fost trimisă împăratului.

Mă întreb acum: oare copia scrisorii nouă, nu ar putea fi una și aceeași cu petiția de care făcurăm atâta vorbă adineaori, adecă petiția din 17 aug. 1815, sau „Reprezentacionea“, pentru care Nicoară îi mulțumește afectuos lui Vulcan?!

Manuscriptul din Orade e scris frumos, nu e iscălit de nime și nu are dat. E o petiție lungă. Poate și variaza încâtva de lecțiunea celeia care a trimis-o lui Țichindeal în 19 sept. 1813.

A se vedea la Budapesta arhiva statului ungar, actele cancelariei aulice ungare nr. 12,821 din anul 1815.

Traducerea românească a petiției s'a făcut de pe un duplicat latin, ce s'a aflat între hârtiile rămase dela Nicoară. Este oare — și ce — deosebire între textul duplicatului lui Nicoară, și între petiția trimisă de Vulcan lui Țichindeal, între cel descoperit de Radu, între cele din arhiva statului ungar, așezate cum văzurăm sub trei numeri: 7798/6744 ex 1815 și 15,052—1815 și 12,821—1815? Nu e nimic cert.

Zisa lui Horaț „habent libelli sua fata”.
Petiția din vorbă își are și ea vicisitudinile sale!

Titul petiției e: „Inalțate Impărate, Domnule Domn mult Indurate prea milostive”. Petiția începe așa:

„Neamul și preoțimea românească din Eparhia Aradului de legea Grecească neunită, cu cea mai plecată și credincioasă supunere în-genunchind a se ruga îndrăznește, ca prea Sfințita Maiestatea Voastră după moartea cestuia de acum Episcop de neam Român, cu sângele și cu inima Român, după milostiva Sa îndurare a le da bine să voiască”.

Continuă: că răzimați pe drepturile istorice ale Românilor, ca cei mai vechi locuitori ai țării, cari după lupta fatală de pe câmpiele Mohácsului au ajuns în o situație ticăloasă; răzimați pe numărul întreit de mare al poporului românesc în proporție cu cel sârbesc, ai căror capi țin pe nedrept neamul nostru în întunerec etc. etc: — roagă smerit ca, după decesul lui Avacumovici, *să li-se dea conform pildei Românilor din „Țara Ardealului, episcop de neam românesc, cu sângele și cu inima română...* sub acărui priveghere institutul de învățământ, întemeiat prin mila Majestății Sale, în Aradul-vechiu, cum se cade fiind, să poată înflori și să ia crescământ și forță aducătoare de speranțe augustului tron crăesc, țării și omenimii”.

Petiția e bine documentată, argumentarea interesantă; scoate în relief șicanele și ne-

plăcerile ce se pricinuiau Românilor de către sârbi!

Se invoacă, ca pildă, Ardealul, unde celor „neuniți“ li s'a dat prelat din neamul lor, iar uniții sunt fericiți pentru creșterea ce se dă tineretului și poporului din partea episcopilor conaționali. Asemenea ar trebui să fie și la românii ortodoxi dealci, în vreme ce sub ierarhia sârbească așa ceva e cu neputință.

Pe temeiul acestora, cer ei ca monarhul să ordoneze de pe acum, ca soborul sârbesc să nu mai aibă voce, ca de obicei, să aleagă episcop sârb pentru dieceza română a Aradului; să se îndure a permite clerului și mirenilor români ortodocși să candideze trei persoane, cari apoi prin dicasteriile înalte să fie înaintate împăratului, pentruca pe una din ele să o confirme.

„Instanța“ aceasta fu luată de împăratul la cunoștință. Avu norocirea să fie bine primită, să câștige bunavoința împăratului și să-l încredințeze despre păsurile și dorințele îndreptățite ale fidelilor săi Români.

Ea apoi, în vederea fondului și motivelor drepte și temeinice ce cuprinde, avea să servească de bază puternică acțiunilor desperate, ce se desfășurară de acum înainte, pentru scoaterea totală a nației noastre de sub jugul greu și rușinos al ierarhiei și al înrăuririi culturai slavone; apucată altcum dela o vreme încoace spre declin grăbit și fatal.

Aceasta vestită instanță, când fu din nou prezentată *Curții imperiale* în 27 novembre

1815 prin Nicoară și Popovici (împăratul nu era acasă, ci în Lombardia) ca acluz la o nouă rugăminte, ea a fost cerută dela Vulcan prin o epistolă alui Nicoară din 26 octombrie 1815⁵⁹). Nicoară nu o avea la sine, când a plecat la Beciu. Cugetase, că o vor cunoaște bine acolo. Dar se vede că — more solito — a fost dosită undeva, de vremece cei dela Curte, în absența monarhului, nu au dat de urmele ei și nici de a celei din 17 aug. 1815. Pe aceasta din urmă o avea la îndemână Nicoară.

Rugarea aceasta din 14 iulie 1814 o reclama Nicoară să-i se trimită urgent și cu „Recepisse“ și de se poate scrisoarea să fie a altuia⁶⁰).

Cu toate că petiția din 14 iulie 1814 a fost pusă „ad acta“, cum se zice, de anturajul împăratului, totuși e aproape cert, că a fost trimisă de cineva în secret arhiepiscopului Stratimirovici. Pentru ea adecă trăgea el la răspundere, prin Avacumovici, pe profesorii din Arad Țichindeal și Loga*).

Presupunem aproape cu toată certitudinea, că petiția aceasta din 14 iulie 1814, a fost

⁵⁹) *Radu* 274. Datul nu-l pot stabili din expunerile lui Radu. E cert însă, că e dintre 24—27 Oct. 1815. Nicoară a ajuns în Beciu la 24 Oct. 1815.

⁶⁰) *Radu* 274. Poșta circula mai bine, ca acum anul. Scrisoarea reclamată din Viena la Orade, în 26 Oct. o avea Nicoară la mână, la o lună în 27 Nov. 1815.

*) *Ioanovicin* 174—5; 179—180; 263. *Vulcan* 100. Anuar 1912 pg. 136—8; 142. Anuar 1913, pg. 4s; 75 și 83.

înmanuată împăratului-rege Francisc I. de către Vulcan, în o audiență particulară! Știm din mai multe declarații ale lui Vulcan, că avea să călătorească la Beciu în iunie—iulie 1814, „fiind despre partea varmeghii (județului) acesteia ablegat la împăratul“, scrie Vulcan în 27 mai 1814, lui Țichindeal⁶¹⁾.

Rugarea des pomenită aici nu a fost iscălită de nime, ba mai mult, n'are nici dat! Oamenii noștri nu cutezau. E semnată astfel: „Poporul și clerul diecezei⁶²⁾ gr. neunite arădane.“ Latinească în care e scrisă, zice-se, că e selectă, de nu chiar clasică. S'a opintit Vulcan din toate puterile mari, cari incontestabil că le avea!

Vulcan în 19 sept. 1813, sfătuiă pe „iubitul“ său „fiu“ Țichindeal, să intervină, ca clerul român ortodox să-i adreseze lui (Vulcan) „o rugămintă, cât de scurtă,“ cu care el cu mai mare cutezare ar putea lucra, ce voește „a face tocmai de nu-mi vor scrie“⁶³⁾.

La 9 septembrie 1813 Vulcan notifică lui Țichindeal, că petiția faimoasă (14 Iul. 1814) e gata. De cumva protopopul Șiriei Gheorghe Chirilovici, preot în Galșa,⁶⁴⁾ nu poate să vină după ea, Țichindeal să-l informeze pe Vulcan,

61) Anuar 1912 pg. 142. *Ioanovicium* 173—4.

62) *Ioanovicium* 175.

63) Anuar 1912 pg. 135. *Ioanovicium* 172—3. *Vulcan* o. c. pg. 77.

64) Acesta încă eră între cei cari aspirau la vlădicia Arad. Despre el vom vorbi la locul său.

ca să i-o trimită prin părintele Farkas,⁶⁵⁾ preotul unit din Arad.

Nu știm ce a răspuns Țichindeal, destul și bine că părintele Farkas îi aduse petiția cu pricina peste câteva zile, întovărășită de o epistolă datată din 19 septembrie 1813. Iată-o:

„De ve-i căpăta vre-un scriitor bun între preoți, care să scrie mai frumos decât este aceasta scrisă, dă să o scrie, că eu voind, ca nu cumva să vină lucru la iveală, n'am cotezat a-l da să-l scrie la altul, fără numai la nepotul meu; însă și așa precum este scrisă poate să meargă.

„Bine ar fi de ar putea doi din cler să meargă cu dânsa, să o deie la Împăratul în mână și apoi și la alți domni să o comendă-luiască cerere. Mai ales prințului Karl, prințului Maximilian, sfetnicului conferențial Loreanți, Archiepiscopului Hohenwart; în cancelarie la Prezeșu și la referent și la alții, Palatinușului și altora, cărora veți socoti a fi de trebuință.

„Eu așa socoti, cumcă mie încă ar trebui ca clerul, care se va iscăli în instanția aceasta, să-mi scrie batăr cât de scurtă și în limba românească, o rugămintă, ca aceea, ca întru aceasta și eu să vă ajut, că având eu o scri-

⁶⁵⁾ Anuar 1912 pg. 133—5. *Vulcan* 77—9 și 337—9, *Ioanovicin* 172—3.

În două rânduri a purtat corespondința între Țichindeal și *Vulcan* părintele Farkas. Nu știu cine e, dar propozitul, învățatul Gheorghe Fărcaș nu e. El a murit în 812. Era un unguroc și trăia rău cu *Vulcan*.

soare ca aceasta cu mai mare cutezare o putea lucra, ce voesc a face tocmai de nu îmi vor scrie.

„Despre toate ce veți lucra deamăruntul să-mi scrii.“⁶⁶⁾

La acestea răspunde Țichindeal, în 19 decembrie 1813, că a primit instanța din chestiune. A dat-o unui prieten al său încrezut, Szántó, asesor la județul Timiș, „care și el alta minunat, iarăși scopului cel dintâi asemenea a lucrat.“⁶⁷⁾

Una a lucrat pentru: împăratul, cardinalul Hohenwarth, prințul de coroană și pentru împărăteasa și alții; una, pentru episcopul Vulcan. „Toate aceste în mai multe originaluri curat se prescriu și acum pre sărbătorile ceste viitoare mă voi griji de subscrierea clerului și apot fiește care la locul ei se va trimite“.

Vulcan era prieten bun cu protopopul ortodox din Oradea Mihai Manuilovici, fratele cumplitului tartor al neputinciosului Avacu-

⁶⁶⁾ *Ioanovicu* 172—3. Anuar 1912 pg. 134—5. *Vulcan* a. c. 77—8 și 337—8.

⁶⁷⁾ Szántó era să meargă la Orade la Vulcan în cauza episcopiei vacante. O spune Țichindeal în epistola sa din 9 maiu 1814. Vulcan îi răspunde în 27 maiu 1815, că nu, a fost la el. De va veni, îl vede bucuros. *Iosif Santân* asesor și avocat a fost ales și în comisia de 6 cari să meargă la împăratul, dar nu s'a dus decât, cum știm, numai Nicoara și Popovici. Szántó a fost propus de Nicoară în comisia, din noiembrie 1816 care anchetă isprăvurile sinodului sârbesc electoral din Iunie 1816. Szántó a fost osândit pentru incorectitudini și delictes. *Ioanovicu* 263. Anuar 1912 pg. 141 142 și 135. Anuar 1913 pg. 73 și 88.

movici, Moişă Manuilovici arhimandritul dela Hodoş-Bodrog, peşitor cum ştim şi el la scaunul din Arad.

Unii protopopi se temeau, că Vulcan ar patronă pe arhimandrit la ajungerea ţintei sale! Ţichindeal, deschis cum eră din fire, şi de data asta îşi ia inima în dinţi şi roagă pe Vulcan să se declare.

„Şi mai pe urmă şi aceasta cer să arăţi pe cine ai aveă voie a fi episcop la Arad; nu cumva unii să se ostenească, şi alţii de-a gata să între în bucuria episcopiei, şi mai lesne aduce la subscriere.

„Eu am îndrăznit aceasta a spune şi mă rog de iertăciune, că *ce nu aş îndrăzni eu pentru binele neamului meu a zice ori cuiva ceva.*“ ⁶⁸⁾

Ce mă priveşte, eu aş crede, că *Vulcan nu îşi aveă încă candidatul* sau în peto, cum se zice. El *abiă în primăvara 1815 se dădu pe partea lui Nicoară*, atunci adeca, când veni din Muntenia, unde domiciliă deja din 1810, ca profesor de latină şi germană.

Avea ceva de isprăvit prin Giula şi apoi în Viena şi îndată să se înapoeze! Intr'aceea se pristăvise Avacumovici, Ţichindeal fu amovat dela profesură în 1814 şi nu mai putea conduce lupta cu zelul şi cu rezultatele de până aci. Ceialalţi profesori preparandiali erau înfricaţi. Mihuş peste vr'o jumătate de an se transportă la noul post în Bănat.

⁶⁸⁾ Anuar 1912 pg. 135—6; *Vulcan* 76; 78 şi 338. Ioanoviciu 172.

În vederea acestora și a altor împrejurări socoti Nicoară, că e de datoria sa, a conduce mai departe lupta pentru desrobirea Sionului românesc, pentru alegerea unui episcop național și — dacă se poate și e cu voința lui Dumnezeu, a clerului și a poporului — acel prim episcop național, ce s'ar alege, să fie chiar el însuși!⁶⁹⁾

La epistola sa din 19 dec. 1813, de care făcurăm vorbă, propulzivul și necăjitul Țichindeal nu mai avu răbdare să aștepte răspuns delă iubitul său părinte duhovnicesc! Cu dtul 3 ianuarie 1814 scrie de nou episcopului Vulcan, că „instanța e gata și acuma e în mâna mea, curând va veni la mâna Preaosfinției Tale“.

Trebue zorit lucrul; vlădicul Avacumovici e greu bolnav de picioare și nu are poftă de mâncat. Cere sfat, când s-o trămită la locurile în drept? Unii preoți ar crede, să nu o trămitem până e viu Avacumovici și așa în scurt timp va muri, se mai poate aștepta puțin, cum am așteptat mult. Dacă mitropolitul Stratimirovici va auzi de lucrul acesta, va face tot posibilul, ca să zădărnicească cauza nației. După moartea lui Avacumovici, mitropolitul nu va mai avea așa timp îndelungat ca să ne strice; „iar mai pe urmă așa s'a lăsat, să-mi scrii cum vom face, ca să fie mai bine“⁷⁰⁾

⁶⁹⁾ *Mangra*, M. Nicoară, în ziarul „Tribuna“ Arad, 1907 nr. 283 și 1908 nr. 1; *Ioanovicin* 186.

⁷⁰⁾ Anuar 1912 pg. 140. *Vulcan* 341—2 și 81—2.

Preste 7 zile din nou scrie lui Vulcan, cu dtul 10 ianuarie 1814. Se teme, că Moise Arsici, directorul școlar din Caransebeș (pare că e frate cu Sava Arsici directorul preparandial și *conzul* sau primar în Arad, — *nobile par fratrum*, — hămisiți și impetuoși) va fi transferat la Giula, ca director școlar; va face turburări aici între preoți, ca „*iarăși Sârb lo-ruși episcop să ceară, puind înainte, că prin Român se vor face uniți*“. Ba ar fi vorba, că Stratimirovici are de gând să-l binecuvinteze întru treapta de arhimandrie, socotind că așa poate să-l așeze vlădică la Arad; „*apoi atunci fericite de Români*“.

La sfârșitul epistolei întreabă, că oare fi-va bine, că unii din cler să iscălească instanța către împăratul cu litere chirilice, căci nu știu cu de cele latine, sau că să-i subscrie alții cu de acestea ?⁷¹⁾

Abia acum cu dtul 21 ianuarie 1814, răspunde vlădica Vulcan la atâtea și atâtea nedumeriri, cât serioase, cât și numai închipuite, ale preoțimii și ale lui Țichindeal!

„...Nu știu ce să gândesc despre acea îndoeală, putând voi din scrisoarea cea lăti-nească la împăratul scrisă și în 3 sept. (greșală, e 19 sept.) ție trimisă cunoaște, cum că eu doresc, ca să dobândiți voi cu cererea voastră acel privilegium din Ardeal al clerului unit din vremi neștiute, iară a celui neunit când s'a ales acum de curând episcopul Moga,

⁷¹⁾ Anuar ibid 141—2 și Vulcan 83—4; 343—4.

ca prin voturi să alegeți 3 fețe bisericești, cari să-i arătați la înalta curte, ca pe una din acele să o aleagă episcop. Căci clerul mai bine cunoaște cari sunt vrednici, și întru alegere ca aceasta și strânsoare, clerul arareori se amăgește! Drept aceea eu dela aceasta a mea părere, *care și până acuma împăratului o am arătat* nici cum nu mă voi depărta⁷²⁾.)

Se vede deci, că vigilantul Vulcan, înformase de cu bună vreme pe împăratul, cum ar fi a se îndeplini scaunul românesc al eparhiei Aradului, pentru cazul când acela va deveni vacant! *Scrise așa dară cu mult înainte de a muri Avacumovici, să se trimită petiția Aradanilor; scrise negreșit înainte de ianuarie 1814, și desigur fără a fi rugat la așa ceva de preoțimea și poporeni ortodoxi români.*

Urme de o astfel de rugăminte n'avem. *Nu credem să se fi făcut!* „Pe la începutul anului 1813, (zice dl. Ioanoviciu o. c. pg. 172) încă nu era făurită bine încrederea reciprocă între Arad și Orade. Până și Țichindeal vedem că, într'un moment, s'a temut“. Vulcan nici nu întârzie a-l mustra aspru pentru aceasta neîncredere, aruncându-i: „cum ai putut să socotești, cumcă eu am înțălegere⁷³⁾.)

Scrisoarea, care a promovat-o Vulcan la împăratul, despre modul împlinirii scaunului vacant, până azi nu s'a descoperit. *Noi pre-*

⁷²⁾ Ioanoviciu 173. Vulcan 34, 61, 78 și 86, Anuar 1912 pg. 142.

⁷³⁾ Vulcan 76.

*sapunem, că nici nu se va fi scris aparte numai pentru cauza aceasta; ci după ce fu întronat Vulcan în anul 1807, îndată el în anul următor 1808, trebuie că din mandat mai înalt, face împăratului propuneri cu privire la promovarea cultului preotești și a dascălilor de legea răsăriteană, neuniți. Cum ar fi să li se îmbunătățească dotația! Recomandă cu toată văpaia inimei sale românești, ca în diecezele: Arad, Timișoara și Vârșet, să se înstitue: episcopi, protopopi și directori de școli, bărbați români de origină și de sentimente⁷⁴.) **Trebuie că cu ocazia acestui memorandum va fi scris Vulcan împăratului și despre chipul cum ar fi a se face denumirile de episcopi ortodocși naționali!!***

La acest memorandum reflectează Vulcan când spune în 21 ian. 1814 lui Tichindeal, că părerea și-a arătat-o împăratului, dela carea el nici de cum nu se va abate.

Pe lângă alte momente, ce am relevat aici, și din memoriul acesta oficial făcut de un vlădic unit, despre așezemintele ortodoxilor, se vede din destul, că Vulcan fu numit de împăratul ca episcop unit la Orade, cu scop de a trage la unire pe toți românii ungureni.

Am vezut, că petiția pentru împăratul, ce a fost trimis-o Vulcan în 19 sept. 1813 lui Tichindeal, cest din urmă o arată lui Szántó

⁷⁴) *Ioanovicu* 167 cu nota 2. Vezi nr. 12, 328 ex 1815 la arhiva stat. ung. din Budapesta „Actele cancelariei aulice ungare“.

în 19 dec. 1813, care la rândul lui încă făcuse astfel de petiție către monarh și către alții, dela cari se putea spera sprijin. Ci Țichindeal nu se oprește numai aci, ci o dă și cunoscutului asesor Vörös, „ca să-o comende-luiască viceșpanilor și aceștia mai încolo“. Despre asta vestește pe patronul său Vulcan în 9 mai 1814⁷⁵.)

Vulcan acum, din samă afară e îngrijorat, că oare bine a purces Țichindeal, ori nu, când a tras la împreună lucrare pe Szántó și pe Vörös! El nu-i cunoaște și nu știe: ce sentimente nutresc acestia privitor de preoțimea și neamul românesc. El scrie (în 27 mai 1815): „cum că lucrul și cererea aceasta acum va fi cunoscută mitropolitului și la tot clerul sârbesc“. Altcum Ignatie Vörös și Iosif Szántó, n'au fost până acuma la el. De vor veni, îi vede bucuros „și de mi ar fi adus cererea clerului despre Episcopul Aradului, și eu aș fi putut grăi și împăratului și altora pentru lucrul acesta, și eu fiind despre partea varmeghii acestia ablegat la împăratul, după ce se va întoarce la Viena“⁷⁶.)

După primirea acestei scrisori, îndată trebuie să fi trimis Țichindeal „instanția clerului“ lui Vulcan. Primit-a Vulcan, când și prin cine, nu putem lămuri. *Nici aceea nu se poate stabili, că Vulcan sau altcineva a dus-o la Viena; sau a fost trimisă cu poșta?*

⁷⁵ Anuar 1912 pg. 149; *Vulcan* 87; 347. *Ioanovicium* 174.

⁷⁶) Anuar 1912 pg. 142—3 *Vulcan* 87; 346.

Țichindeal în 18 iulie 1814 urgitează cauza la Vulcan: „șapte septemâni se petrecură, decând cu două pacheturi, unul mai mic de aicea îndrept (adecă vrea să zică deadreptul spre Viena) iară altul mai mare preste Oradea-Mare, amândouă de o cuprindere, adecă rugăciunea clerului al diecezei Aradului... în mâna Preaosfințitei Tale să se dăe am trâmisi. Venitau unele ca acelea la locul lor, au rătăcesc în vre-un labirint *deodată trezindu-se în mâna mitropolitului din Carloviț, până astăzi nici cea mai mică înștiințare nu am... nu știu*“. În fine cere sprijin pentru sine, îndeosebi însă „*pentru ridicarea căzutului și de Sârbi sugrumatului neam românesc*“⁷⁷⁾ Că mitropolitul Stratimirovici a ajuns în posesiunea unei copii de pe instanța din vorbă, am văzut mai sus. Am văzut și aceea, că aceasta instanță lipsea dela dozarul cauzei în novembre 1815, când Nicoara prin „Recepisse“ o cere la Vulcan să-o trimiță.

Am văzut apoi că nici *până azi nu s'a dat peste petiția originală*. Ce s'a aflat e o copie, probabil cea procurată ulterior de Nicoară dela Vulcan! Nu are dat și nu are subscrieri; cea trimisă de Țichindeal știm bine, că avea iscăliturile.

Altcum până la descoperirea de date nouă, pe temeiul cunoștințelor ce avem până acum, nu se poate da o icoană fidelă a tutu-

⁷⁷⁾ *Vulcan* 91 și 351; Anuar 1912 pg. 143—4. Ioanovicu 174—5.

ror luptelor de desrobire ierarhică. Nu cunoaştem încă tot demersul; şi şi ceeace ştim, nu ştim întreg şi preciz! Ba ici-colo câte odată avem prilejul de a înţelege noi înşine, că nu putem reconstrui toate amănuntele.

Bănăţanul Nicolae Tincu Velia, fost profesor de sf. teologie la Vârşeţ pentru secţiunea românească, un bun cărturar şi scriitor, prieten al arhiepiscopului Şaguna, trebuie că la instanţa aceasta a clerului se refereste, când spune, că în anul 1812 ar fi fost promovată împăratului din Viena o „suplică“, de cătră o delegaţie a preoţilor şi a mirenilor⁷⁸⁾.

*

Înainte de a trece la alt capitol, adecă de a trata despre singuraticii peşitori, ai lăsamântului duhovnicesc, de pe urma morţii episcopului Pavel Avacumovici, ca de încheere şi ca să se înţeleagă mai bine luptele pentru scaunul vacant, dăm aici încă unele mici întregiri despre persoanele pomenite în cursul expunerilor de mai sus; persoane cari vin în ceva atingere cu frământările de cari ne ocupăm.

Înainte de a pleca Nicoară la Viena, scrie din Giula la 4 sept. 1815 lui Vulcan! La călcăiul scrisorii aceste, ia spune, că pune mare pond pe promisiunea lui *Wenkheim*, baron, om cu mare trecere în ţară. Acesta s'a făgăduit solemn, că-l va ajutura în toate luptele sale⁷⁹⁾.

⁷⁸⁾ Istor. biser. politică, naţională, Sibiu 1865 pg. 300.

⁷⁹⁾ *Radu* 273.

Iosif Wenkheim, trebuie că e din Arad. Și azi sunt Wenkheimiști în Ungaria. Iosif Wenkheim a fost constituit președinte al comisiei împărătești din noiembrie 1816, pentru anchetarea celor spuse de Români împotriva soborului sârbesc electoral din iunie 1816⁸⁰.)

Isaia Mihailoviciu, român verde și generos, era arhimandrit la mănăstirea Bezdin. Vulcan sfătuește a se cere bani dela el pentru acoperirea cheltuielilor cu drumul la Viena.

Mihailoviciu, fiind de față la primul examen al preparandiei din Arad ținut în mai 1814, „și încredințându-se despre sporul preparanzilor într-o învățătură, unui spornic și cu mari daruri sufletești împodobit preparand Petru Scăiușan, un rând de haine, adică pălărie, cizme, janchel, pruslic, nădragi de postav, părintește a-i cinste bine a voit“.

Când se înființă în 1814, un convict, pe lângă preparandia română din Arad, egumenul Mihailoviciu grăbește a-i dărui 50 fl. iar patru călugări dela aceea chinovie, la sfatul lui, toți la un loc dăruiesc alți 50 de floreni.

Nemuritorul apostol cultural, care a fost Țichindeal, în opera sa „*Arătare*, despre starea acestor nouă introduse scholasticești instituturi ale nației românești, sârbești și grecești“ Buda 1813, veșnicește pe Mihailoviciu între „fețele Bisericești-Patronii“ preparandiei, zicând:

„Cei ce dintru o nespusă poftă și dra-

⁸⁰) *Ioanovicin* 265 și Anuar 1913 pg. 78 și 84.

goste cătră luminarea și îmbunătățirea inimei acestui de acum și a celui următor Popor Românesc, bine au voit Institutului cestui nou Pedagogicesc din Aradul-vechiu al Nației Românești întrodus, inimești daruri și ajutorințe părintește a da; și cel mai cuvârșit preț a-l arăta.

„Deci pentru ca să nu fi numele lor zăuitat (păcat ar fi), ci în veac cu bucurie să se răcorească, și pre tablele inimei următorilor spre veacina pomenire tipărite se rămână, aice însemnat...

...3) Preacinstitul Domn Isaia Mihailoviciu Igumenul Sfintei Mănăstirei a Bezdinului, și la cinstita Consistorie a Eparhiei Temeșoarei Assessor o campană (clopot) de 50 q., două sfeșnice pentru Conses, două Risuri de hârtie, 10 părechi de călămare la începutul Shoalei... părinteaște ai cinsti bine au voit⁸¹⁾

„Preacinstitul Domnul *Grigorie Chituța*, protopresbiterul Borosieneaului*, cum se știe, a fost unul din cei trei bisericași, ai delegației de șase, care fu aleasă în 13 sept. 1815, spre a osteni la Viena.

Chituța era și asesor ordinar (membru consistorial, judecător) la scaunul episcopesc al Aradului⁸²⁾

⁸¹⁾ Opul *Aretare* e retipărită în Anuarul o. c. din 1912 pg. 153—192. *Boțiș* o. c. 416; 348 și 350. Anuar. 1912. pg. 102; 107; 175; 176 și 179—180; 145. (Vezi mai sus nota noastră 34.)

⁸²⁾ Anuar 1913 pg. 76; 84; an 1912 pg. 130; 146; 182. (Vezi ici nota 48.)

Înainte de a pleca Nicoara la Viena, am văzut, că în 2 sept. 1815, din Giula între altele zice, că ar fi foarte bine să fie înlocuit inspectorul Nestorovici. Hatvani ar putea fi pus în locul lui; dar năcazul e, că și Hatvani e prieten cu sârbii!

La toată întâmplarea *Stefan Hatvani* ar fi fost mai bun pentru cauza românească, de cât sârbul Nestorovici! Hatvani trebuie că a fost român de origină și în bună parte și după sentimente. Negreșit că era un bărbat de o cultură, care se ridica departe peste cea obișnuită a timpului său, căci altfel ca român nu putea să fie director al Academiei regești din Oradea-Mare și prodirector al „districtului literar“.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

O comisiune regală cerceta în februarie 1813 dorința arădanilor de a fi ridicat orașul lor la situația de municipiu. Grefier în aceasta comisiune a fost instituit Hatvani (ori și Hatvany, pare că era și nemeș). Cu prilejul petrecerii sale în Arad a ospitat și la prelegerile preparandiei noastre. S'a declarat foarte mulțămît de cele ce a văzut!

S'a întrepus la conziliul urban, ca „celor trei profesori instituiți pentru învățarea preparanzilor națiunii valahe... despre a căror lipsuri și zel s'a convins pedepplin, cu ocaziunea vizitațiunii sale, să le dea locuințe gratuite. Conziliul urban, având lipsă de bunăvoința lui Hatvani și a comisiunii din care făcea el parte și al cărei suflet era, a împlinit cererea consesului literalicesc. Ci, cu toate

astea, din mai multe cauza neprevăzute, cor-telele în natură nu se putură pune în grabă la dispoziția petenților. Hatvani însă nu a fost omul care se oprește la jumătatea drumului! Cu hârtia sa din 21 iunie 1813, Hatvani ur-gitează energic rezolvirea chestiunii. Se apla-nează cu învoirea ambelor părți, așa, că pro-fesorii, în schimbul „cvartirelor libere“, să primească fie care câte 80 de fl. anuali, înce-pând cu 18 februarie 1813, în rate trei lunari decurzive.

Nemuritorul Țichindeal numără pe Hatvani între cei cari au dăruit și au ajutat „Institutul Pedagogicesc“ din Aradul vechiu. Iată cum vorbește despre el în „Aretare“.

„De bun neam născutul și înalt învățatul Domn Ștefan Hatvani, Crăesc Profesor, Di-rectorul Academiei Oradiei-mari iarăși întru această orânduială, până ce s'au adus întru împlinire osteneala sa a deșertat“⁸⁸.)

Am văzut, că Ignatie Vörös, asesor în Arad primi și recomandă vicespanilor petiția pentru episcop român la Arad. Vörös a mai fost numit membru în comitetul din novemvre 1816, care avea să examineze jalbele Românilor împotriva sinodului electoral sârbesc din iunie 1816. Comitetul acesta abia în 21 iunie 1821 e în situația de a promova la Curtea din Viena o parte a lucrărilor sale.

Vörös a fost încredințat de locotenența

⁸⁸) Botiș 323—4; Radu 273; Anuar 1912 pg. 91—3; 177.

reg., să acheteze, în primăvara anului 1815, neînțelegerile privitoare de timpul când să cânte preparanții în biserică sârbește și când românește⁸⁴.)

Ioan Kovács, vicespan în Arad, a fost acela care după astrucarea osămintelor lui Avacumovici, adună la casa sa clerul, venit la îngropăciune și a cerut dela el procură pentru delegații cari vor bate calea Burgului. Tot el întărește și procura dată, la o lună după moartea lui Avacumovici, celor șase persoane cari erau designate să călătorească. Dânsul fu numit și în comitetul, de care pomenirăm mai adineaori, pentru a ancheta împotriva sinodului electoral nesocotitor de dorința împăratului.

Ioan Kovács a fost greu învinuit de unele delictе și încorectitudini, dar nu s'a dovedit absolut nimic din aceste capete de acuză.

În vara anului 1825 era încă viu și apăra cu succes preparandia din Arad, pe care unii voiau să o contopească în școala clericală, ridicată cu un deceniu mai încoace⁸⁵.)

Despre *Ioan Püspöky* de repetate ori s'a făcut vorbă în studiul de față. Puține mai avem de adaus despre rostul lui în viața publică culturală-socială a Românilor din prin vremea aceea.

Püspöky a fost din Orade de obârșie și era nemeș; de profesiune avocat și încă foarte iscusit avocat.

⁸⁴) *Ioanovicin* 174; 265; Anuar 1912 pg. 128; 142.

⁸⁵) *Botiș* 52. Anuar 1912 pg. 146. Anuar 1913 pg. 78 și 84. *Radu* 273. *Ioanovicin* 265.

În 1811 avocatul Constantinovici a fost numit director districtual al învățământului. Nu a primit slujba. A preferit să fie vechil al moșiei Ion Nacu din Comloș (județul Torontal). În locul lui apoi fu instituit Püspöky. Ca director a ostenit nespus de mult, având la început subordonate 416 școli, pe cari le-a înmulțit și îmbunătățit. A răposat în 13 iulie 1837. Voiă — ajutat și de alții — să aducă preparandia din Arad la Orade, ori de nu se poate, apoi să se înființeze în Orade o a doua școală pedagogică. Contra strămutării s'a luptat, mai cu energie Nicoara!

În locul lui Püspöky la Orade, a venit Dimitrie Constantini, profesor și senior al preparandiei din Arad.

Director al preparandiei din Arad era Sava Arsici, primarul (conzul) Aradului. Arsici nu era pedagog. Conferința profesorală în 13 dec. 1824, prin un memoriu bine argumentat, cere insistent, să fie numit de director al institutului Ioan Püspöky „bărbat meritos pe terenul cultural“, ori că altul din cei doi profesori: Constantini și Loga.

Püspöky după terminarea examenelor de fine de an, în 13 sept. 1825, era prezent însoțit și de alții, în Arad la „o ședință literară mixtă“, în care se desbătea: starea școlilor normale, salarierea profesorilor, cine să urmeze în inspectoratul lui Nestorovici, care răposase. Püspöky, și cu el și Mihut, declară, că ei fiind mai tineri alătura de un Luca Kengyelatz, nu pot reflecta!

Urmasul lui Nestorovici a fost instituit

Nicolae Temesváry, concepist și secretar la conziliul locotenent reg. unguresc din Buda. Temesváry era departe de hărnicia și talentele lui Nestorovici. Cei 15 ani, cât a fost inspector, niciodată nu a venit la Arad. Pare că Temesváry a fost un român bun, de naștere bănățan!

Raportându-i-se despre decesul lui Püspöky, în rescriptul său din 26 aug. 1837 nr. 216, Temesváry zice unele ca acestea despre Püspöky: „*Atlet al sfintei biserice neunite*“, iară părintele protopop dr. Botiș, în monografia școalelor, deslăudată aici, așa îl caracterizează:⁸⁶⁾ „A fost un bărbat distins al neamului nostru, promovând cu zel interesele lui culturale și jertfind pentru cauzele naționale bisericești. *Ortodox inflăcărat*. Pentru dragostea sa față de biserica străbună și bărbăția cu care apără ortodoxismul amenințat prin propaganda uniților,⁸⁷⁾ inspectorul Temesváry îl numește „atlet al sf. biserici neunite“⁸⁸⁾.)

Hărțile contimporane fixează doi loani Püspöki. Unul Ioan Püspöki *senior* și altul Ioan Püspöki *iunior*!

⁸⁶⁾ Botiș o. c. 61 nota 4. Zisa lui Eminescu Sat. I. „In vr'o notă prizărită“.

⁸⁷⁾ Am văzut, că Vulcan episcopul Orăzii în 1835 făcea vizite canonice în județul Arad, cu scop de propagandă.

⁸⁸⁾ Botiș : 48; 49; 61; 384. Radu 273—4. Ioanovicin 183; 256. Nicolau Firu în rev „Legea Românească“ Oradea-mare 1922 nr. 34. Dr. Petru Pipos „Suplement la istoria pedagogiei“ Arad 1912 pg. 28. „Foaia Diecezană“ Caransebeș 1923 nr.ii 3 și 4. Iuliu Vuia Fragmente din ist. pedag. conf. gr. or. rom. din Arad, Panciova 1887 pg. 11; 14; 13; 39. Anuar 1912 pg. 145; 146.

Aș crede, că *Ioan Püspöki senior e directorul școlar*. Despre el se face prima dată pomenire în 12 iulie 1784, când cu un alt soț e în Viena și prezintă în persoană împăratului Iosif II o cerere, pentru de a zidi biserică în Orade⁸⁹⁾ (catedrala de azi, biserică cu luna). Tot el stăruie în 1816, ca să se vinză două case ale bisericii, din strada Peții, testate bisericii de Eva Săcădati și Petru Ursan, lui Vasile Papp cu 4500 fl. Cumpărătorul pe deasupra va mai da capela-nului parohial, locuință liberă în curs de doi ani și 21 de cubule grâu, pe sama sf. biserici. Vinderea realităților o motivează cu lipsa de a aduna acoperire pentru înstruirea internă a bisericii.⁹⁰⁾

El a fost unul dintre cei mai mari dăruitori ai enoiei bisericești din Orade⁹¹⁾. El a intervenit la vlădica din Arad Pavel Avacumovici, ca să ordoneze cu datul 26 Iunie 1811, crearea unui comitet parohial, în fruntea căruia a fost pus ca epitrop primar⁹²⁾.

Preste opt ani, în 1819 adecă, nu mai e învrednicit cu onorul de curator primar, ci e numai simplu membru al acestui colegiu⁹³⁾.

Iară privitor de *Ioan Püspöki iunior*,

⁸⁹⁾ Nicolau *Firu* Date și docum. cu privire la istoricul bisericei gr. or. rom. din Oradea-mare, Arad 1909 pg. 13 și 57—8.

⁹⁰⁾ *Idem* ibidem 21—2.

⁹¹⁾ 27.

⁹²⁾ 28; 29.

⁹³⁾ *Idem* ibidem 30.

și judecător la curtea de apel, — la tabla comitatului Bihor — pe la anii 1823. E neobosit întru aranjarea festivalului desfășurat cu ocazia târnosirii catedralei din Oradea, la 11 iunie 1832, săvârșită de episcopul Maxim (Mihai) Manuilovici al Vârșățului: „...precum și a văduvitei de Dumnezeu scutitei Eparhii al Aradului, actualnicului administrator...”⁹⁴⁾

La târnosire au participat și protopresbiterii bănățeni din Oravița și Caransebeș (vestitul Ioan Tomici, ruda lui Paul Iorgovici). A venit și vlădica unit Samoil Vulcan, cu capitolul și cu ceilalți clerici din gremiu. Au luat parte cu toții și la banchetul luculic, dat de comunitatea ortodoxă, deși uniții s’au fost luptat până în pânzele albe, ca să împedecă durarea bisericeii, ori barem să se zidească fără turn, fără clopote și fără înțrare din spre stradă publică, și asta în un timp, când prohibițiunile aceste neumane și anticreștine erau deja redicate prin edictul de toleranță al înțeleptului Iosif al II-lea!

Pe lângă cele zise despre contele Iosif Erdödy, cancelar mai avem de spus, că împăratul Francisc I., în o scrisoare a sa din 31 martie 1810, ce i-a adresat, stabilește salarul anual și paușalele de birou și călătorie ale inspectorului Stefan Uroș Nestorovici.⁹⁵⁾

⁹⁴⁾ Andrei Horváth în „Biserica și Școala“ Arad 1901 pg. 124, *Firu* I. c. 25.

⁹⁵⁾ Ioanovicu 243 și 260. Radu 335. Botiș 15.

Nicoara în o epistolă din octombrie 1815 adresată lui Vulcan spune, că *Ambrosiu* ar face bine să-i mai scrie scrisori, subscrise de cei cari se roagă de el și de nameznicul Popovici Sârbu, ca ei să ceară dela Înălțatul Împărat episcop român.⁹⁶⁾

Nu știu cine e acest „Ambrosiu”, destul și bine că de el pomenește și Vulcan în o scrisoare trimisă lui Țichindeal prin april—mai 1816, în care spune, că lui „*Ambrușu*” și altora li-a spus să nu meargă la sinodul sârbesc.

Nicoara, pe timpul petrecerii sale în Viena, purta viuă corespondență cu profesorii preparandiei. Se află la Orade în biblioteca diec. unite o epistolă mai lungă, din 8 aprilie 1816, scrisă latinește și trimisă la Viena lui Nicoară de către profesorii Loga și Mihuț. Epistola din vorbă e iscălită și de *Ioan Vank*, jurat cancelist al comitatului Aradului.⁹⁷⁾

Nu avem nici o cunoștință până acum de acest bărbat, luptător pentru desrobirea bisericeii! Tot așa nu știm ceva, mai deaproape nici despre *Salaț*, despre care scrie Nicoară lui Vulcan, în octomvrie 1815, că și-l'a ales agent în Viena, cu ajutorul căruia sperează să facă toate cele de lipsă.⁹⁸⁾

Mai avea cauza română un bun sprijin și în bătrânul director al gimnaziului din Arad,

⁹⁶⁾ Sinodul care avea să se țină în iulie pentru alegere de episcop la Arad. *Radu* 274, *Ioanovicin* 242.

⁹⁷⁾ *Radu* 277.

⁹⁸⁾ *Radu* 274.

călugărul catolic *Alois Mandik*. El avu mandat să introducă în 1813 pe Ioan Fritz, ca profesor de limba germană, la preparandia din Arad.⁹⁹⁾

El a dat în vara anului 1825, împreună cu mai multe comunități parohiale române ortod. și cu primăriile unor orașe românești, atestate despre chemarea culturală a preparandiei din Arad și ca să nu fie contopită preparandia în noul institut teologic, ce se înființase de nou (1822) în Arad¹⁰⁰⁾.

Mandik — avea 40 ani de profesură — scrisese în 13 febr. 1816 împăratului, cerând ca: să se pună episcop român la Arad, să se deie Românilor profesori și directori români, să se emancipeze școala și biserica de sub sârbi. Ei nu caută cultivarea Românilor, ci îi șicanează și împedecă de a-se cultiva.

Face împăratului 11 propunerii pentru zădărnicierea întrigilor „răuvoitorilor Sârbi”.¹⁰¹⁾

Cancelaria aulică le pune însă „ad acta”, pentrucă referitor la cele mai multe din aceste propuneri, sau făcut deja pașii trebuitori, în urma cererilor chiar a Românilor înșiși; iar restul e deocamdată irealizabil.¹⁰²⁾

⁹⁹⁾ *Botiș* 152. Anuar 1912 pg. 66.

¹⁰⁰⁾ *Botiș* 53. nota.

În octomvrie ori noemvrie 1815, Nicoara scrie, din Viena, lui Vulcan, că se va face seminar teologic în Arad. E teamă, însă să nu fie pus în mânăstirea Bezdinului. Nestorovicu militează pentru Bezdin, ca să fie atârnat de episcopia sârăă din Timișoara. *Raau* 276.

¹⁰¹⁾ *Ioanovicu* 191.

¹⁰²⁾ *Ioanovicu* 241.

Mai sunt unele persoane, cari vin în atingere cu chestia ce o examinăm, dar despre ele se poate vorbi mai potrivit în capitolul următor, cu care au un nex mai strâns!

*

Mai nainte de a începe acest capitol, e cu cale să spunem, că arhiepiscopul și mitropolitul sârbesc din Carloveț Ștefan Stratimirovici (1790—1837) a avut mare trecere la împăratul și la toți cei mari, din timpul lung cât a stat (47 de ani) în fruntea bisericii și a neamului sârbesc, „*popor rășboinic*“, (kriessgewohntes Volk)¹⁰³.)

Sărbii erau pruncii desmerdați a împărăției austriece și ai Habsburgilor perfizi, lăcomși și fricoși; sârbilor li-se zicea și „*patrimoniul casei Austriece*“.¹⁰⁴)

Că totuș împăratul Francisc a nesocotit voia unui Stratimirovici, privitor de românizarea bisericii și școalei românilor ungureni, este de a se explica în împrejurările acum radical schimbate.

Lumea politică era sub presiunea rezultatelor revoluțiunei franceze, a așezămintelor păcii de Viena (1805); pelângă acestea episcopii: *Vulcan și Bob, binevăzuți și ei la curte, dar mai vârtos la guvernul unguresc, stărueau cu ultima energie a se slobozi Românimea ortodoxă din obezile ortodoxiei sârbești; de vremece biserica sârbească, de odinioară a*

¹⁰³) și ¹⁰⁴) Dr. I. H. Schwicker „Politische Geschichte der Serben in Ungarn“ Budapest 1880 pg. 51—2 și 362—3; și 27.

fost mai mult **un așezământ etnic, politic,** decât o societate religioasă.¹⁰⁵⁾ *Mântuită odată Românimea de aspirațiunile politice și culturale sârbești, dânsa e deja pe jumătate câștigată pentru intențiunile Casei împărătești și pentru cauza catolicilor. Așa raționau, amăgindu-se pe sine și pe alții, episcopii români uniți.*

Stratimirovici, stăpân deplin pe cultura vremii sale, nu s'a desinteresat nici de istoria și literatura credincioșilor săi Români, pe cari îi ura din tot sufletul său.¹⁰⁶⁾ Ura aceasta nu o ascundea, ori că nu putea totdeauna să o ascundă! Drept aceea deputații români în o jalbă din 24 oct. 1849, trimisă guvernului din Viena, îl arată ca pe un „prigonitor notoric al Românilor, cum el însuși obișnuise a se pronunța, că *nu-i nimic mai nesuferibil (verhasster) ca limba românească*“.¹⁰⁷⁾

Cu toate astea, providențialul Șaguna, abia termină studiile teologice în Vârșeți și Stratimirovici se și grăbi a-l numi sieși de secretar și la seminarul din Carloveț de profesor.

Din felul de purtare al lui Stratimirovici, providențialul ierarh de mai apoi al Românilor, a știut se tragă foarte bună învățătură, mai ales „negativă: să nu facă ca el, căci își

105) Schwicker l. c. 411.

106) Dr. Ioan Lupaș, Mitropolitul Andrei baron de Șaguna, Sibiu 1909 pg. 31.

107) „Die Romänen der österrcichischen Monarchie“ Wien 1851, pg. 55 (fascicola III.)

poate cineva iubi cât de mult națiunea și limba, fără a se purta cu atâta ură înversunată împotriva altora".¹⁰⁸⁾

Lupta dată de Români ungureni pentru desrobirea bisericii și școalei lor, e caracterizată foarte nimerit de dl profesor Damaschin Ioanoviciu, în prologul studiului său: „Câteva momente din lupta pentru episcop românesc la Arad“. Iată cum o începe:

„Aceasta luptă pe care au declarat-o Români din dieceza Aradului ierarhiei sârbești în primăvara anului 1814, e cea mai puternică manifestare a Românilor bănățeni, (întregim: și ungureni) pentru validitatea culturii noastre naționale prin biserică.

Ea nu a izbucnit pe neașteptate, ca o apariție izolată, ci a fost rezultatul unei frământări, care cuprinsese de câțiva vreme lamura neamului românesc din Bănat (și Ungaria) și se vădea tot mai puternic în mândria pentru originea noastră și a numelui de Român, în nemulțămirea cu întunecul nepătruns care acoperea sufletul românesc încrând în germeni însușirile alese ale acestui popor păstorit de străini neînțelegători și nepăsători, în setea tot mai arzătoare de lumină și de libertate...

...Cauzele, că aceasta luptă au purtat-o Români cu multă vehemență, le găsim în nemulțumirea lor profundă și generală cu păstoria diecezei, care — după informații contimporane, mai mult românești — era tică-

¹⁰⁸⁾ Lupaș o. c. 31.

loasă. *Neajunsurile și nedreptățile, de cari suferea preoțimea și poporul, au un caracter îndoit, și anume: Oprimarea sufletului românesc și negoțul nerușinat cu darurile sfinte ale bisericii.*

La prima vedere s'ar parea, că ierarhia sârbească în Bănat (și părțile ungurești) nu tindea la sufocarea vieții naționale românești, ci avea numai pretenția de a o ținea sub patronajul ei binevoitor. Plângerile Românilor însă și felul cum răspund Sârbii, ne conving, că era acolo o dușmănie, ascunsă și nemărturisită dar adâncă, împotriva a tot ce era românesc.

La sate atrăgeau familiile fruntașe cu toate mijloacele — până și cu legături familiare — în apele sârbești; în biserici se sileau să introducă obiceiul de a servi numai sârbește și în unele părți poporeni — Români — știau rugăciunile numai în limba aceea".

Invăpăiatul naționalist Nicoară ni-a transmis un moment caracteristic: „Măicuța a murit în etate de 72—4 ani și nu știa rugăciunile, numai sârbește, fără se știe o vorbă sârbească, precum nimeni în tot orașul (Giula) ba nici în tot prejurul până la Arad. Bucuria ei, când ne auzi închinându-ne românește; se rugă să le repețim și din ceaslov au psaltire; nu putea suferi pe Sârbi“.

„Silințele (urmează mai departe Ioanoviciu) de a se lumina, ale celor cari nu primeau mentalitatea sârbească, erau urmărite și oprimate.

Candidații de preoți erau ținuți să-și schimbe până și numele românesc sau sârbi

adaugă cel puțin terminația, care singură li se părea cuvioasă și pravoslavnic sunătoare. Mă-năstirile erau școli de sigură pervertire a simțirii și cugetării românești. Cărturarii români aleși, cari voiau să-și păstreze libertatea sufletească, le ocoleau de aceea și dacă n'aveau alte motive.

Când se cereau apoi Români pentru de a ocupa demnități înalte bisericești, *ierarhia sârbească răspundea, cu fața curată a celui nevinovat, că primitiva plebe românească nu are astfel de exemplare distinse...* Oameni, ale căror energii ar fi rodit pentru cultura românească, nu-și găseau astfel rostul la ei acasă. *Perseveranța în lupta pentru cultura românească se răsplătea și aici cu prigonire și pribegie...*

...Toate acestea împreună au umplut de nemulțămire și de indignare sufletele în cari trăia încă simțul de omenie și de demnitate. *Erau convinși, că o inimă românească va avea înțelegerea și iubirea necesară pentru vindecarea acestor rane...*

...Lupta pentru episcop românesc la Arad s'a pornit deci sub conducerea câtorva protopopi și a profesorilor dela preparandie. *Țichindeal și cu Diaconovici purtau steagul binecuvântat, cu iubirea lui de neam, de episcopul Samuil Vulcan¹⁰⁹⁾*, care însă, cum văzuserăm, își avea și interesele sale specifice, în slujba lățirii unației printre Români.

¹⁰⁹⁾ Ioanovicu o. c. 166—172.

IV.

**Nestor Ioanoviciu 1766—1830,
primul episcop român al Aradului și Orăzii
1829—1830.**

Intre pretenvenții la toiagul arhipăstoresc al Aradului, cu tot dreptul locul prim îi revine lui *Nestor Ioanoviciu*. Dânsului îi succese, după grele și îndelungate osteneți și răbdări în sfârșit, a se întrona, pentru prima dată, ca episcop național la Arad.

Nu la începutul luptelor aprige de desrobire ierarhică, ci d'abia mai târziu, la 1829, când d'abia se împlinise vremea îndelungate-
lor frământări și nădejdi de mai bine.

Mult s'a sbătut o vieată întreagă, acest bărbat ales al neamului nostru, să ajungă în capul bisericeii sale, începând cu anul 1797,¹⁾ — când a mântuit studiile bisericești în seminarul din Carloviț, și avea vrâsta de 32 ani — și până în 1829, când eră de 64 ani. Deci 32 de ani a alergat după cârjea, care, din nenorocire, a putut-o ținea apoi abia un sfert de an.²⁾

1) *Lupaș* în „Rev. Teologică“ Sibiu 1912 pag. 8—9.

2) Se zice, că a fost de 70 ani, când a murit, în 9 febr. 1830. Trebuie că e la mijloc greșală. În 1789, când a mers Ioanoviciu la gimnaziu, în Pojon, a fost de 24 ani. Conf. ziarul din Brașov „Gazeta Transilvaniei“, nr. 72 din 1916 April 1/14. Eu aș crede, că a avut numai 64. Dl. *Lupaș* 12 Pețitori o. c. pag. 45, încă de părerea asta pare a fi, zicând, că în 1810, la alegerea lui Moga, Ioanovici eră de 45 ani. E născut deci în anul 1766.

Despre împrejurările familiare și despre copilăria lui, nu avem până în prezent nici o știre. Știm atâta, că s'a născut în Făgăraș și că a fost frate dulce, cu mama fostului protopresbiter al Brașovului *Iosif* Barac; deci poetul din Brașov, *Ioan* Barac, îi eră strănepot.³⁾ Vom vedea, că strănepotul la moartea lui Ioanovici, va cânta „Jealea famelii remase“. În Octomvrie 1789, l-a întâlnit în Brașov episcopul Gherasim Adamovici, căruia i-a împărtășit, că e de religia ortodoxă, are vrâsta de 24 ani și e în drum spre Pojon, în Ungaria, ca să facă studii, la gimnaziul luteran de acolo.

Trebue, că în vara anului 1791, va fi terminat cursul gimnazial acolo, căci s'a rugat de mitropolitul din Carloviț, Stefan Stratimirovici, să-l primească în seminar. Poate se va mai fi rugat și de ceva ajutoare,⁴⁾ căci Statimirovici, specifică, zicând: „M'a rugat de *milostenie* precum și de aceea, să-l primesc în seminar“.

Petiția *abiturientului* Ioanovicu a fost recomandată grației mitropolitului și de contele Samuil Teleky, cancelarul Transilvaniei, la aula imperială din Viena.

Cu datul 13 martie 1791, mitropolitul întreabă pe episcopul ardelean Adamovici, „dacă e adevărat, că e de confesiunea noastră, sau

³⁾ Dr. Ilarion Pușcariu : *Metropolia Românilor ortodoxi din Transilvania și Ungaria*, Sibiu 1900 pag. 91 nota. *Lupaș* Ist. bis. român ardeleni, Sibiu 1918, pag. 137 și 157.

⁴⁾ *Lupaș* 12 Peșitori, o. c. 40.

de cea unită; ca să nu fiu înșălat, *cum de multe ori m'au mai înșălat*“.

Vlădica Adamovici, în un postscript din 10 iunie 1791, dă informațiuni favoritoare mitropolitului său, privitor de studentul *Nicolae* Ioanoviciu.⁵⁾

În toamna anului 1791 — ori poate și mai târziu — Ioanovici își începuse pregătirea pentru statul preotesc, în seminarul din Carloviț. Cert este că pe la anul 1797 a absolvit teologia din Carloviț, și, fiind călugărit (numele Nicolae l-a schimbat în Nestor), râvnia să ajungă episcop al Transilvaniei, de vremece Adamovici murise în primăvara anului precedent. Irelevant, că îndemnați ori nu de Ioanoviciu, destul și bine, că făgăreșenii săi, cu rugarea lor din 24 ianuarie 1797, cer mitropoliei din Carloviț, să lucreze pentru îndeplinirea scaunul episcopesc vacant.

Mitropolia, în 24 febr. 1797, laudă pașii „*comunității ortodoxe*“ din Făgăraș și promite a zori denumirea de episcop, recomândă apoi ca și „*celealalte obștii*“ să ceară denumirea.⁶⁾

Glasul mitropolii sună în pustie. Abia peste 5 ani, adecă în 1802, se află cine să secondeze în privința asta pe ortodoxii Făgărașului. Dacă însă solicitarea e cam întârziată, la rândul ei bărbăția expunerii suplinește toate!

Protopresbiterul Gheorghe Haineș, laolaltă

⁵⁾ *Idem* ibidem 39 și *idem* în ziar „Tribuna“ Arad, 1911 Decembrie 19. Dr. Silv. Dragomir. „Rev. Teolog.“ pag. 414 și 416 ex 1911.

⁶⁾ *Lupaș* Rev. Teol. an 1912 o. c. pag. 8—11.

cu câțiva din preoții tractului Brașov, roagă extrem de inzistent pe Stratimirovici, să facă tot posibilul, ca să li se deie de episcop Nestor Ioanovici.

Din aceasta reprezentatiune ne încredințăm pe deplin, că Stratimirovici a ajutat la studii pe Ioanoviciu și că l-a voit cu tot dragul pus în fruntea eparhiei văduvite a Ardealului!

Arată Haineș cu ai săi, că de „șase ani de zile... prin vacanța doritului episcop sunt lipsiți de mângăere sufletească și li se pricinuește sminteală în orânduiala bisericii prin lipsirea sfântului mir“... urmează mai departe: „Din aceasta pricină, cu lacrimi întru adâncă smerenie cădem la Excelenția Ta, rugându-ne, ca să te milostivești aceasta cerere a noastră întru arhipăstorească milă a-o bine primi, spre a *mijloci, unde se va cuveni*, ca cu povățuitor sufletesc, adecă cu episcop să putem fi mângăiați, după cum și mai nainte de șase ani am fost, cu atâta mai tare, cu cât noi *de nu s-ar fi revărsat mila Excelenței tale spre noi, nici subjectum vreadnic noao de episcop de neamul și națiunul nostru român, n'am fi fost în stare de a putea noao acum deocamdată cere.*

„Dară văzând noi, că vestirea iubirii milostivirii Excelenței tale, cea către fiii muzelor iubitori de științe și în Ardeal s'au lăfit și au ieșit, și din aceasta pricină mila, care ai făcut cu noi prin Nestor Ioanovici, patriotul nostru român, carele ca un fecior

învăţat, dară sărac de avere, mergând în țară străină, la învățatură Excelența ta pe dată l-ai cuprins supt aripile milii preosfințeniei arhipăstoririi tale și până după absolvirea cuvicioaselor științe l-ai sprijinit și l-ai ajutat întru toate lipsele lui, și până în ziua de azi te ai milostivit a-i fi lui drept și adevărat părinte.

„Nu ne simțim vrednici și în stare atâta, ca să putem din destul plecata noastră mulțămire Excelenției tale a o așterne, căci te ai milostivit de ne ai crescut noao subiect spre sufleteasca noastră mângăere. Pe acest subiectum și noi îl știm și cunoaștem căci toată vieța ce a petrecut el, nu în cruda pruncie, ci în vrâsta tineretelor aflându-se în patrie o am aflat cu de adinsul fără prihană întocmită, lui Dumnezeu și oamenilor bine plăcută, din aceste dar cuvioase pricini, milostivește vei binevoi Excelența ta a cunoaște, ce dreptate firească și patrioticească avem noi de a năzui la arhipăstorească milă a Excelenției tale și întru adâncă plecăciune a ne ruga, ca pe acest Nestor Ioanovici și nu pre altul, ca român de nașionul nostru arhieru a ni-l cere, dupăcum și alte nașioane asemenea dreptate au, iară mai vârtos, că noi din patrioții noștrii români neuniți pre alții de darul arhieriei așa vrednic nu aflăm, ca pe acest mai ales pomenit Ioanovici.

„Pentru care nădăjduindu-ne pre cum că după smerita noastră cerere, nu vom fi de cătră părinteasca arhipăstorească milă a Ex-

celenției de sufleteasca noastră mângăere lipsiți și așteptându-o suntem supt arhipăstorească blagoslovenie. Ai Excelenției tale umilite slugi“.⁷⁾

Rezoane mai înalte de stat făceau pe cei în drept de denumire, să mai amâne cauza. În Turda la 19 septembrie, (1 octombrie) 1810 se ținu Sinodul de alegere. Ioanoviciu pe timpul acesta era arhimandrit în Carloviț și egumen al mănăstirii Bessenovo (Beșeneu). El primi 16 voturi și așa era candidat în locul al treilea.

În vreme ce ceilalți candidați alergau în sus și jos să fie confirmați de monarh, Ioanoviciu: „care deși trebuia să fie conștient de vrednicia sa, ori tocmai din acest motiv, nu a aflat de cuviință a se prosterne și a cerși votul nimănui! Aceasta împrejurare face, ca arhimandritul Nestor Ioanovici, ...să apară între toți pretendenții cârjei vlădicești ardelenice dela 1796—1810 în cele mai luminoase și mai simpatice colori.“⁸⁾

Împrejurarea că era român adecă, cum îi zic hârtiele contimporane, de „național“⁹⁾ nostru, „fecior învățat dară sărac de avere“,¹⁰⁾ apoi pe deasupra și ardelean¹¹⁾ neaș, îl re-

⁷⁾ *Lupaș* „Tribuna“ 1. c. *idem* 12 pețitori. o. c. 40—41.

⁸⁾ *Lupaș* 12 peț. 38.

⁹⁾ *Iorga* Ist. bis. românești, Vălenii de munte, 1909, v. II. 211 nota 6.

¹⁰⁾ *Sterie Stinghe*. Documente din trecutul românilor

¹¹⁾ *Lupaș* 12. peț. 38.

comandau puternic protopopilor mai luminați.¹²⁾ Cenzorul de cărți din Buda, Petru Maior, în o epistolă a sa din 1810 trimisă la București lui Moisa Nicoară, încă eră de credința, că negreșit va izbuti Ioanoviciu: „So-colesc, că va fi Făgărașanul (Ioanovici) quarele e mai vrednic și destoinic, que io încă fore a părăsiire, queva de acolo afară de bucurie din fericire poporului mie neexmintit următoare, tare oftes“.¹³⁾ Ci înzădar, și azi, dar mai ales pe vremi, „potentes potenter agunt“. Vlădicii uniți Bob¹⁴⁾ și Vulcan¹⁵⁾ au voit pe Moga, omul lor și Viena li-a făcut pe voie, ca totdeauna!

Răsuflase și în public, dar poate să fi ajuns și până la urechile vlădicilor uniți Bob și Vulcan, că unii din fruntașii clerului și poporului ortodox român din Ardeal—Ungaria și Bănat, ar fi voit cu ori ce preț, să înduplece pe Petru Maior cenzor de cărți în Buda, ca să abjure unirea și să-l pună apoi în fruntea bisericii lor din Ardeal*).

Că episcopul din Blaj, Ioan Bob părtinea foarte pe Moga, nu ne surprinde — zice dl

12) Iorga, Gheorghe Lazăr. Buc. 1916 p. 33.
din Brașov, Brașov 1901 v. II. 263—4.

13) Lupaș 12 pet. 41; *idem* „Tribuna“ l. c. și rev. „Convorbiri Literare“. Bucur. nr. 3 și 5 din an. 1910.

14) Lupaș: „Tribuna“ l. c. *idem* 12 pet. 42 și 43.

15) Dr. Iacob Radu în rev. „Cultura Creștină“ Bla. 1921, pag. 336—7.

*) „Convorbiri Literare“ Bucur. 1910, nr. 3 pag. 331—334. Serisoarea lui Maior către Nicoară la București

Lupaș.¹⁶⁾ — Se poate ușor explica aceasta părtinire, dacă nu prin vechia înțelepciune „*magna ingenia conveniunt*“, de sigur prin cuvintele „*similis simili gaudet*.“

Episcopul Vulcan însă nu era un spirit strâmt și dânsul încă se raliază la curentul, care mână apa pe moara lui Moga. *De Ioanovici, Vulcan își teme, și nu fără temei, cauza unirei!* Deaceea atât acum, cât și peste 6 ani va face tot posibilul, ca Ioanoviciu să nu poată ajunge la episcopia din Sibiiu și din Arad.

Nici nu trece o lună dela sinodul din Turda, (19 sept., 1 octomvre 1810) și Vulcan cere la Viena ecdoșisul politic, pentru Moga! In o scrisoare apoi, în care cere denumirea lui Moga, are loc deajuns să denigreze și pe celalalt candidat, pe Nicolae Huțovici, proto-popul Hunedorii. Pe când pentru a se descărca asupra lui Ioanoviciu îi trebuie o scrisoare aparte, datată din Orade la 20 octombrie 1810.

Li aruncă, că e părtinit de mitropolitul Stratimirovici. E mare dușman al unirii. Inaintașul lui Vulcan, Ignatie Darabant, a fost părât că a silit, pe căi neiertate, pe sătenii din Rogoz și Presaca (din jurul Beiușului) să îmbrățișeze unirea. Cancelaria aulică a trimis o delegație la fața locului în 1804, să ancheteze chestiunea.

Membrii delegației erau: contele Iosif Eszterházy, canonic în Oradea și consilier re-

¹⁶⁾ Lupaș, Tribuna 1. c.

gal, contele Gaietan Sauer, Petru de Vidák vlădica din Vârșeț și vajnicul Nestor Ioanovici.

Se pare că locuitorii acestor -două comune la început au cerut intervenția și ajutorul ierarhiei sârbe, contra frământărilor religioase dela ei. Mai târziu apoi au revenit — cum, cum nu — la alte păreri, destul și bine însă, că în cele din urmă au declarat comisiei, că: nu prin promisiuni și volnicii au fost amăgiți ori forțați să se facă uniți, ci au fost atrași prin deasa predicare a cuvântului lui Dumnezeu, făcută personal de vlădica Darabant.

Declarația aceasta apoi, la care ortodoxia nu se putea aștepta de fel, l-a scos din sărite pe irascibilul călugăr Ioanovici și, momentan, nu și-a putut da samă, că dacă și când e vorba de religia gr. cat. ai să subînțelegi legea împăratului și legea țării, ci s'a expectorat că: „*dacă voi (adecă uniții sucii din Rogoz și Prisaca) sunteți creștini, atunci și Turcii sunt creștini*“.¹⁷⁾

Deaici vrăjmășia lui Vulcan, împotriva candidatului popular la scaunul din Sibiu! Nu va uita și nu-l va ierta pentru nesocotința asta pe bietul Ioanoviciu, cum îndată vom vedea, nici când va fi vorba de îndeplinirea episcopiei Aradului!

Vulcan era om bun, milos, vial, dar unele le uita și ierta foarte cu greu; chiar ca vlă-

¹⁷⁾ Radu I. c. 336—337.

dicul din Blaj Atanasie II. Rednic: „greu la fire și nu lesne iertător“.¹⁸⁾

Dacă un Ioanovicu nu cerșia ajutorul nimăruia pentru a fi întărit de episcop al Ardealului, în vreme ce ceilalți candidați mișcau toate petritele spre scopul acesta, nu puteau să lipsască alții cari la rândul lor să nu lucreze în favorul lui și respective întru surparea lui Huțovici și Moga!

Fără îndoială, că în ostenele de felul acesta, nu putea fi nimeni altul mai stăruitor, ca tocmai cunoscutul Haineș („Ein unruhiger Mensch“, îl numesc hârțiile vremii sale). S-a adresat la toate locurile diriguitoare. A cerut intervenția mitropolitului Stratimirovici în 24 octombrie 1810, apoi a rugat pe împăratul să numească pe Ioanovicu, ca pe cel mai chemat pentru demnitatea aceasta. La petiția aceasta a aclus și cererea deosebit de stăruitoare, din 10 octombrie 1810 a Făgăreșenilor, apoi cea a Brașovenilor din 1 noiembrie 1810 tot atât de stăruitoare și tot astfel și un atestat foarte elogios, liberat la 10 decembrie 1810, de universitatea prelaților, baronilor, magnaților și nobilor din comitatul Sirmiu, cari mărturisesc oficial, despre știința lui Ioanovicu și că e limbist, moral și cu talent.

Deși Stratimirovici, pe vremea aceea, avea o trecere enorm de mare la curtea din Viena, cum bunăoară o va avea cu câteva decenii mai încoace românul Șaguna, *totuși*

¹⁸⁾ T. Cipar: Acte și Fragmente, Blaj 1885 pag. 124—5.

față de opintirile vlădicilor uniți și a guvernului Transilvan, numirea lui Ioanovicu, nu s-a putut exopera.¹⁹⁾

Mitropolitul Stratimirovici recunoaște deschis, în plin sinodul electoral din vara anului 1816 pentru dieceza Aradului, că a preferat denumirea lui Ioanovicu la Sibiu față de toți candidații mulți de acolo, cari erau numai preoți de mir. La aceasta l-a îndemnat educația aleasă ce o are Ioanovicu, și că e bun, pașnic (still) și evlavios.²⁰⁾

Imprejurarea, că și-a făcut educația la sârbi după modesta mea părere, e *unicul* motiv, ce l-a făcut pe Stratimirovici, să inziste, sau mai bine spus, să se învoească la instituirea lui Ioanovicu la Sibiu²¹⁾ și eventualul la Arad, pentru cazul cel mai rău, că adevărat nu se va putea izbuti aci de fel cu un candidat sârb.²²⁾

Bătrân și bolnăvicios cum de mult timp era episcopul Avacumovici, dieceza o administra în faptă cinicul și brutalul arhimandrit din Hodoș-Bodrog Moisa Manuilovici.²³⁾

A treia zi după moartea lui Avacumovici, mitropolia denumește în 16 aug. 1815 de administrator la Arad, pe comitele Antonie Brancovici, arhimandritul din Hopovo, pe care

¹⁹⁾ *Lupaș* 12 pet. 42—44.

²⁰⁾ *Ioanovicu* în „Revista Teologică“ Sibiu 1916 pag. 248.

²¹⁾ *Radu* 336.

²²⁾ *Radu* 273, *Ioanovicu* 248.

²³⁾ *Ioanovicu* 169; 271; 253.

Îl și trimite la Arad²⁴⁾ și deodată roagă pe împăratul să-l întărească „la orice caz“. Împăratul cere alt administrator, care să știe limba română. Mitropolitul propune trei înși. Împăratul confirmă cu datul de 4 aprilie 1816 de administrator pe Procopie Bolici, arhimandritul dela mănăstirea Racovaț.

Inaintea lui Bolici, o vreme scurtă, trebuie să fi fost administrator Pavel Kengelatz, arhimandritul dela Sf. Gheorghe.²⁵⁾

Deci administratorii lungii sedisvacanțe de 14 ani (1815—1829) au fost toți sârbi; și vom vedea mai la vale, că acești administratori, toți erau serioși concurenți ai românului Ioanoviciu!

Din alte împrejurări reese, că deși erau administratori ai diecezei menționatei arhimandriți, totuși adevăratul vicar al diecezei, supleantul episcopal, *vicariu în cele pontificale*, a fost episcopul Iosif Putnik dela Pakratz,²⁶⁾ care pare că și locuia mai mult în Arad decât acasă, și după cum vom vedea la locul său, era destinat, ba chiar forțat de mitropolitul Stratimirovici, ca titular al Aradului.

Cu toate că Nicoară — Iorgoviciu ungurenilor — dorind dorea să fie el episcop la

²⁴⁾ Dr. Gh. Ciuhandu în rev. „Legea Românească“ Oradea-mare 1922 nr. 16. pag. 7. Radu 273. Ioanoviciu 184; 185; 254; 255, 256, 241.

²⁵⁾ Ioanoviciu 242; 274.

²⁶⁾ Lupas: Ist. bis. o. c. 137, zice că a fost episcop de Vârșeț. A fost numai administrator acolo, dar cu un deceniu mai înainte (1805—6) Dr. Gh. Popoviciu Ist. românilor bănățeni, Lugoj 1904, pag. 369.

Arad, totuși văzând că denumirea va întârzia încă multșor, a făcut tot posibilul, ca să nu se pună administratori sârbi, ci români.

Știind bine că pe Vulcan îl vor consulta cei în drept și în privința asta, îl roagă de cu vreme, ca să „cerceteze bine“ și apoi iarăș: „pentru administrator mă rog să aibi privință“. Nicoară e de părerea, că nime nu poate fi mai chiebat să fie administrator eparhial, ca tocmai „Fogorușanul“, cum îl numește el.

„Bine sau rău am făcut nu știu, asta una știu, că e român și *cel mai rău român e mai bun pentru români, decât cel mai bun sârb*“.

Instituirea lui Ioanovicu ca administrator a cerut-o Nicoară²⁷⁾ și în o audiență particulară, la arhiducele Reiner; care i-a și promis-o. Aaugem, că cu Reiner corespunda și Vulcan, în profitul reușitei lui Nicoara.

În maiu 1814, fiind încă viu Avacumovici, deși cum s-ar zice, cu un picior în groapă, românii ungureni, sub conducerea lui Țichindeal și ajutați puternic și în tot chipul de Vulcan, făcură trebuitoarele demersuri, pentru a-și alege episcop național.

Impăratului arăta și în adevăr și avea toată bunavoință pentru a mulțami pe românii săi. Procancelarul Koháry, consiliul de război, locotenența, Rhédey prefectul Bihorului

²⁷⁾ Radu 276; 277 și 334. La Reiner a fost în persoană în vara 1815 și Țichindeal ca să poată publica fabulele sale. *Iorga* Ist. lit. sec. 18. o. c. II. 427. zisa ceea „lăgădașul domnilor, bucuria proștilor“.

și alți potentăți țin însă parte sârbilor,²⁸⁾ exegetizând farizeic și strâmt litera moartă din „Rescriptum Declaratorium“, aceasta *magna charta* a privilegiilor sârbești.

Moga și guvernatorul Ardealului Gheorghe Bánffy, comite, cari laolaltă cu administratorul Rhédey, aveau mandat dela Koháry, să facă împăratului *candidări secrete*, cu privire la complinirea scaunului ce erà să devină vacant prin moartea lui Avacumovici, au promovat candidările lor.

În 24 febr. 1815 cancelaria ungară, face propunerea privitor de împlinirea episcopatului vacant cancelariei aulice din Viena. Aceasta desbete cauza în 18 martie 1815, cu Nr. 1560/1415 din 1815, după ce răportorul său cunoscutul Seydel o examinase în 13 martie 1815.

Moga, episcopul Transilvaniei, a propus 7 înși în ordinea următoare: Nic. Huțovici, Moisă Fulea, Ioan Moga, Radu Tempea, Anghel *Iancovits* (corect Tauroviciu) și Ignatie Cărăbeș.

Guvernatorul Ardealului Gheorghe Bánffy, când promovează propunerea lui Moga, observă, că deși Huțovici, Fulea și Moga au însușirile necesare pentru oficiul de episcop, totuș foarte îi întrece pe acestia Radu Tempea, atât în privința rangului, experienței, cât și a purtării oficiilor spirituale (*geistlichen Amtsverwaltung*) și a cunoștințelor de limbi.

Cancelaria aulică ungară opinează, ca

²⁸⁾ Dr. Avram Sădean, Apostolatul primilor profesori ai preparandiei noastre, Arad, 1912 pag. 24 și 31.

Iosif Putnic, vlădica din Pakratz, să fie transferat la Arad.

Rhédey la rândul lui propuse 5 subiecte demne de a lua în primire lăsământul ieratic al lui Avacumovici. Iată-i: Iosif Putnik, Moişă Manuilovici, *Nestor Ioanovici*, Stefan Atanasievici și Procopie Bolici. Deci Nesfor Ioanovici e pus în locul al treilea. El e român, egumen în o mănăstire din Sirmiu, e din Ardeal. E mult simpatizat între Români²⁹⁾. În aceeaş vreme Rhédey³⁰⁾ și ridică incidente grele împotriva eventualei arhierie alui Ioanoviciu, căci e un spirit „neastâmpărat“.

Impăratul Francisc nu decide deocamdată nimic în cauza subverzantă, ci la 30 aprilie 1815 cere, ca mitropolitul Stratimirovits să se declare mai nainte privitor de episcopia vacantă a Aradului, având în vedere cererea poporului

²⁹⁾ Că Ioanoviciu e *doritul românilor*, se vede implicit din epistola lui Vulcan, dt. 21 novembre 1816, îndreptată către Țichindeal. Anuar 1912 o. c. pag. 145 nota 6. *Vulcan* o. c. pag. 103 și 363.

³⁰⁾ *Rhédey* se știe că ținea parte românilor. În 1813 și 1819 s'a întrepus energic, ca profesorilor preparandiei arădane să li se deie cortele în natură și respective 80 fl. anuali ca cenș. Rhédey a fost în Arad, ca supleant de prefect al județ. Bihor, în febr. 1813 ca să examineze cauza urbei Arad, carea voia să capete drept de municipiu. Dânsul a fost prezidentul comisiunei guverniale, care cerceta chestia aceasta. Hatvani direct. din Oradea, am văzut, că era secretarul acestei comisiuni. *Boțiș* o. c. 323—4, Anuar o. c. 1912 pag. 91—2 și 176. Țichindeal înșiră în opera sa „Aretare“ pe Rhédey între patronii mirenești ai institutu-lui pedagogic.

valahic, care face majoritatea episcopatului vacant.³¹⁾

Dându-și Avacumovici obștescul sfârșit în 13 august 1815, sârbi și români se întrec în ostenelele de a asigura tronul ecleziastic pe sama unei persoane de neamul lor.

În 24 octomvrie 1815, delegații Românilor sosiseră în împărătească urbe.³²⁾

După moartea episcopului Avacumovici, cauza românilor se iea din mâinile lui Țichindeal și se concrede lui Moisă Nicoară, pe care îl aveau acum românii în vedere, pentru a fi pus în fruntea ierarhiei naționale, desorbită după atâta vreme.

Înainte de a lua calea lungă și nesigură a Vienei, Nicoară scrie din locul său natal Giula, cu dt. 4 sept. 1815, la Orade lui Vulcan, cu privire la aspiranții episcopatului devenit decurând vacant. Despre Ioanoviciu vorbește mai pe urmă, zicând, că e român din Transilvania, și că arhiepiscopul-mitropolit Stratimirovici îl sprijinește numai pentru că e crescut printre sârbi.³³⁾

Vulcan lupta la Viena cu ultima energie pentru isbutirea lui Nicoară. Putea să fie ener-

³¹⁾ Rhédey zice despre Ioanoviciu, că „valde inquietus esse dicatur“. Cancelaria ung. în relația sa menționată mai sus, din 24 II. 1815 se exprimă „der aber sehr unruhig zu seyn angegeben wird“. Vom vedea mai jos îndată, că Stratimirovits îi zice că e „pașnic“ (still) Anuar o. c. 1917 pag. 7—9. *Ioanoviciu* 176—8 și *Iorga Gh. Lazăr* o. c. 38—39.

³²⁾ *Radu* 274. *Ioanoviciu* 187.

³³⁾ *Radu* 273.

gic în acțiunea aceasta, pe lângă multe altele și numai din motivul, că *împăratul îl recer-case deadreptul să facă propunere motivată pentru denumirea dela Arad³⁴⁾. Cel care va fi recomandat, să vrea și să poată lăși unirea cu Roma: cere împăratul dela Vulcan, în „un bilet de mână“, dat în Veneția, la 5 Dec. 1815.³⁵⁾*

Vlădica unit Vulcan, fiind cu trup cu suflet omul lui Nicoară, trebuia necondiționat să fie contra numirii oricărei alte persoane. Împotriva lui Ioanovici a trebuit să lucre și numai de aceea, că era de un ortodoxism intransigent, ce nu se potrivea cu politica din Austro-Ungaria dela începutul veacului al XIX. Apoi am văzut mai sus, că Vulcan era din rândul celor ce „*fine minte*“ ce fusese în stare să vorbească Ioanoviciu, cu prilejul unor frământări confesionale de pe teritoriul episcopiei lui Vulcan.

În vederea acestora și a faptului, că și Rhédey, deși a propus pe Ioanoviciu, totuși înțelege a-l dificulta serios, i-a fost ușor să se opună și dânsul eventualei confirmări a lui Ioanoviciu. Scrie prin urmare, cu datul 26 Octombrie 1815, împăratului Francisc I, că da, pe un Ioanoviciu îl cer Români, însă nu ar

³⁴⁾ *Rădu* 335.

³⁵⁾ „Biserica și Școala“ Arad 1912 Nr. 30 pag. 3, și: *Amarul institutului ped. teologic din Arad*, pe anul 1916/17, pag. 17—18, cuprinde această epistolă, în estenziunea sa. Vezi și *Ciuhandu* I. c; aici la nota 24).

fi consult să se denumească, de vremece e grav excepționat³⁶⁾

Cumpenind bine împăratul toate celeace le știa dela: mitropolitul, cancelaria aulică, Rhédey și conziliul de război, încuviințază cu ordinele din 7 și 28 aprilie 1816, ținerea *sinodului electoral sârbesc pe ziua de 10 iunie 1816*. Comisarul împărătesc al acestei adunări căpătase instrucțiune secretă, ca la tot cazul să fie candidate cât mai multe persoane apte, români, și să inziste să fie ales un român.³⁷⁾

Mitropolitul propusese sinodului electoral, numai așa de formă, pe lângă sârbii săi, și pe doi bieți români, în locul al treilea pe arhimandritul din Bucovina, Bălășescu, și în locul al patrulea, pe favoritul său, pe Românul nostru Ioanoviciu.³⁸⁾

Mai spunea mitropolitul în fața plenului sinodal, că Români au recunoscut, că numai de aceea au candidat și laici la scaunul Aradului, pentrucă nu au oameni chiemați pentru slujba arhierască.

Când li s'a cerut să numească un om după placul lor, pentru episcopia Aradului, au ajuns în perplexitate și s'au restrâns la unul singur, la Nestor Ioanoviciu.

Nicoară, în remonstrația sa, adresată împăratului contra sinodului electoral, învovăște pe Stratimirovici, că și-a dat toată si-

³⁶⁾ *Ioanoviciu* 187—8. (179). *Radu* 1. c. 335.

³⁷⁾ *Ioanoviciu* 242; 243, și *Sădeanu*: Apostolatul 22 și 31.

³⁸⁾ *Sădeanu* 22 și 31.

lința, ca Ioanovicu să nu ajungă la Arad și nici de arhimandrit nu l-a găsit vrednic, deși pe alții, cari din toate punctele de vedere erau inferiori și incomparabili cu dânsul, l-a învrednicit de promovări.³⁹⁾

Cei doi Români ai noștri, propuși de mitropolitul, îndată fură excepționați de sinod, că adecă alegerea lor nu poate fi conformă canoanelor și e tare de mirat, cum au și putut ajunge și numai a fi candidați?

Mitropolitul prezident abia a apucat să-l se dea bun prilej, ca să-și justifice în plin sinod procedura, poate neînțeleasă de unii din membri.

El adecă declară, că numai de aceea vin în combinație acești doi Români, pentru că n'au avut încotro altcum! A trebuit să facă pe placul monarhului, carele a dorit să candideze cât mai mulți Români. Incolo apoi el e de perfect acord cu sinodul!

Mai adaugă, că Ioanovicu, — deși nu i-se poate nega caracterul lui de călugăr „bun, pacnic (stil) și evlavios“ și educația lui, cari toate l'au îndemnat pe Stratimirovici să-l prefere în 1810 cu ocazia alegerii de episcop pentru Transilvania candidaților mulți, numai lumeni, — cu tot caracterul lui moral bun, Ioanovicu nu are nici o cunoștință de conducerea afacerilor administrative și nu se poate asemăna cu Putnic, mai ales pentru dieceza Aradului, cu trebuințe atât de multilaterale.

³⁹⁾ *Ioanovicu* 246; 269; 273! 358—9; 264,

La enunțațiunea aceasta, prea nepotrivită și chiar necorectă pentru a fi rostită din scaunul prezidențial, sinodul înțelege a fi dator și prudent, să mai completeze și din partea sa motivele pentru refuzarea lui Ioanovicu și, mai bine zis, pentru nesocotirea voei împărătești!

Sinodul — câtă ipocrizie! — nu poate lua asupra sa răspunderea de a fi dat prea multă atenție unui om, care nu corespunde cum se cade intențiunilor Maestății Sale, scopului bisericii și așteptărilor poporului român. Mai ales după ce și mitropolitul a declarat, că l-a propus numai pentru ca să îndeplinească exact îndrumarea de a candida cât mai mulți Români și ca să mulțamească și pe deputații români, „*cari însă după ce l-au văzut și au vorbit cu el, par a nu fi găsit întrânsul aceea ce-și promiteau înainte de a-l cunoaște*“.⁴⁰⁾

Cine să fi fost deputații Românilor în acest sinod electoral sârbesc, afară de profesorul dr. Iosif Iorgoviciu, nu știm! Nicoara și Țichindeal sigur că nu a fost. Am văzut adineaori, că episcopul Vulcan a sfătuit pe Români să nu se ducă. Nicoară însă milita pentru participarea Românilor, încrezându-se în instrucțiunile secrete date de împăratul — avea în cine se încrede! — comisarului său, de a scoate ales cu orice mijloace pe un Român.⁴¹⁾

Contra sinodului s'a remonstat energic

⁴⁰⁾ Ioanovicu I. c. 248.

⁴¹⁾ Ioanovicu 243.

la împăratul. Dar toate au fost înzadar! S'au ordonat cercetări peste cercetări, cari abia s'au terminat în parte numai la 21 Iunie 1821, fără însă să se aleagă episcop la Arad.⁴²⁾

Iosif Iorgoviciu a fost ales ca deputat sinodal, în 28 Mai 1816, de către conferința profesorală. Clerul și poporul doria ca, cu orice preț, la sinodul — congresul — din Carloveț, care se va ținea de Rusalii (11 Iunie 1816 s'a deschis), unul din profesorii preparandiei arădane să-l reprezinte, căci „*în profesorii acestui institut are cea mai mare încredere*“.

Iorgoviciu, pentru scurttime timpului, nu a mai cerut concediu. A anunțat ulterior absențarea și călătoria sa inspectorului Nestorovici. În loc de aprobare, acesta l-a înfruntat aspru.⁴³⁾

*

Ce s'a mai petrecut până în 1829 cu privire la alegerea de episcop al Aradului peste tot, și în parte privitor de Nestor Ioanoviciu, care într'aceea ajunsese arhimandrit la mănăstirea Bezdin, nu am aflat până acuma nimic.

Se știe însă, că Ioanoviciu s'a întronat ca cel dintâi episcop român la Arad în 24 Octomvrie 1829 st. v.

Alegerea, ori că denumirea i-se va fi întâmplat mai nainte, căci directorul școlar provincial din Caransebeș, Ioan Mihuț, fost mai nainte profesor și senior la preparandia din

⁴²⁾ *Sădeanu* Apostolatul: o. c. 23—5 și 31 și 32, Anuar 1913 pag. 78 și 84.

⁴³⁾ *Botiș*, o. c. 40.

Arad, în o epistolă din 28 ianuarie 1829 st. v. adresată lui Constantini, urmaşului său în slujbă, la Arad, scrie acestea: „Lucru episcopilor odată după atâtea plânsori și învălueli, laudă lui Dumnezeu cu izbândă s'a isprăvit; nădejde acum cu atât mai mare este că și lucrurile noastre bun sfârșit o avea.. Ce impresie a făcut numirea episcopului la preoțimea diecezii Aradului; când noul episcop se va instala? Despre toate aceste așteptând încunoștințare și îndestulare, rămân“...⁴⁴⁾

Primul episcop român al Aradului a păstorit abia trei luni și jumătate. A murit la 9/21 februarie 1830, după o boală de 8 zile, în vârsta de 64—5 ani.

A fost astrucăț la 12/24 Februarie 1830, în gropnița de sub amvon, din mijlocul catedralei vechi.

Timpul adecă nu era potrivit pentru transportarea osămintelor lui la capela mănăstirii Sfântului Simion din Gai, ⁴⁵⁾ rezidența veche a episcopatului, unde sunt înmormântați toți antecesorii lui.

Tot alături de Nestor Ioanovici a fost înhumat, peste două decenii, și urmașul său Gherasim Raț, ca apoi amândoi după zece ani, când se demolă aceasta catedrală prea modestă, care zăcea în imediata apropiere a rezidenței episcopale de azi, fură așezați defi-

⁴⁴⁾ Batiș, o. c. 400—1.

⁴⁵⁾ Vezi mai sus la pag. 16.

nitiv în cavoul insignifiant al paraclisului mănăstiresc Arad-Gai. ⁴⁶⁾

De murit, a murit episcopul Nestor Ioanovicu în satul vecinaș Șimand. Acolea adecă pe vremi, pelângă rezidenta din Arad, vlădicii nostri arădani mai aveau o locuință de vară, puțin confortabilă, chiar pentru vremile aspre deatunci !

Imobilul din vorbă sustă neschimbat până azi, în vecinătatea bisericii noastre, spre răsărit peste șosea.

Prohōdul s-a oficiat tot acolo și apoi cadavrul transportat la Arad, unde își așteaptă învierea cea de obște și viața veacului ce va să vie.

Decesul din vorbă e înregistrat în toată forma, în matricula parohiei noastre din numita comună ⁴⁷⁾

Se spune în acel document, că a repausat în vrâsta de 70 ani, cum o mai cred și alții. Eu cred, că a avut cu șase ani mai puțin. ⁴⁸⁾

După moartea primului său episcop național, eparhia noastră nu isbuti să-i pună în

⁴⁶⁾ *Lupaș*: Doisprezece pețitori, pag 45-6; *Idem*, Studii, conferințe, și comunicări istorice, Buc. 1928, pg. 430, și Petru Pipoș, Supliment la istor. pedagog. Arad 1912 pg. 22. A se vedea hârtia consistor., din ședința XXI, 9 Febr. 1830, Nr. 15 la ezibitul Nr. 193 ex 1850 și ziarul „Românul” Arad 1915, Nr. 283, pg. 22. (Nr. festiv literar. de Crăciun)

⁴⁷⁾ Ștef. *Leucuța*, în rev. „Biserica și Școala”, Arad Nr. 51—1926, pg. 5 col. II

⁴⁸⁾ Mai sus la pg. 65. *Lupaș*: Doisprezece pețitori, pag. 45. *Idem*: Studii, pag. 427; ziar „Gazeta Transilvaniei” Brașov 1916 Nr. 72, din 1/14 April.

grabă succesori români! Dar la rândul lor, nici coreligionarii noștri sârbi nu isbutesc. Tot ce pot ajunge este, că Sionul Românesc e păstorit de ei în mod interimar și cu calificativul necanonic și apusan de „*administrator*” episcopesc.

Cu toate svârcolirile obișnuite la omodocșii noștri sârbi pe timpul astorfel de sedisvacanțe și în pofida marilor ajutoare de sus, și — mai știi? — poate și a celor de jos românești, „plinirea vremii”, nu putu fi prolongată mai mult de un semideceniu!

Scaunul nostru văduvit se îndeplinește la anul Mântuirii 1835, cu un alt fiu bun: „*de națiunea noastră arhieru... după cum și alte națiuni asemenea dreptate au,*”⁴⁹⁾ cu mai sus menționatul Gherasim Raț.

În intervalul acesta de cinci ani, dela moartea primului episcop român și până la instalarea lui Gherasim Raț, al doilea episcop național, cei cari administrează eparhia noastră vacantă, sunt toți până la unul sârbi neaoși.

Primul care le deschide scurta serie e tot Iosif Putnic, episcopul de Pacraț și apoi de Timișoara, popularul și altcum binemeritul

⁴⁹⁾ Astfel scriau odinioară Brașovenii, când la 1802 cereau la Sibiu pe Nestor Ioanoviciu. Vezi mai sus 68—9. Ioan Matei: Vacanțele Mitropoliei ort. din Ardeal, în veacul XVIII, Cluj, 1922 pag. 54 (56—7). Dr. *Stinghe* Sterie, Documentele bis. sf. Nicolae din Brașov, v. II. 264—5.

Pe Nestor Ioanoviciu, îi cereau protop. Gh. Haineș, preoții Radu Popovici, Popa Radu Verzea, Dumitru Martinoviciu și Ioan Grid.

administrator de pe timpul sbuciumat; premergător lui Nestor Ioanoviciu.⁵⁰⁾

Despre episcopul Putnic mai adăugăm aci, că acest ales al mitropolitului și cu dor dorit și așteptat al neamului sârbesc, despre care se credea, că acum — post tot discrimina rerum — totuși reușește să ajungă la mitră, abia supraviețuște cu 8—9 luni pe birulitorul său rival Nestor Ioanoviciu.

Dacă la urcarea pe tronul episcopal alui Nestor Ioanoviciu, învățătorul Moisă Bota din Arad, îi întonează osanale și plăzmuește ode⁵¹⁾ despre „veselia neamului“, nu va lipsi acum la coborârea în mormânt, nici glasul, care să cânte barem „jelea familiei“. Acest cântăreț

⁵⁰⁾ *Boțiș* o. c. 400; 575—6. *Ioanoviciu* I. c. 178; 179; 180; 182; 183; 184; 185; 240; 241; 242; 247; 248; 249; 252 și 264. Mai sus: 23 și 76; 79; 83. *Radu* o. c. 273; 275 și 276.

Rectificăm aici o greșeală a scriitorilor noștri, referitor la persoana lui *Iosif* Putnic, administrator episcopesc la Arad și episcop diecezan la Pacraț. Dl *Boțiș* o. c. 571 zice, că a fost episcop mai târziu la Timișoara. La Timișoara a fost episcop *Ștefan* Putnic. Înainte de aceasta a mai fost episcop la Timișoara, *Moisă* Putnic, care la 1782 ajunge mitropolit la Carlovăț. *Moisă* și *Iosif* sunt veri primari și de origină români macedoneni și nemeși. La fel greșește și dl *Lupaș*, care zice, că *Iosif* de Putnic a fost episcopul Vârșetului. A fost și acolo ca la noi la Arad numai un administrator, la anii 1805—1806 între titularii: Șacabent și Vidac; Dr *Gheorghe Popoviciu* Uniunea, Lugoj 1900. pag. 229—230. Tot el *Istor. Românilor bănățeni*, Lugoj 1904. pag. 342; 369 și 370. *Lupaș* I. *Istoria bisericească a Românilor Ardeleni*, Sibiu 1918 pag. 137. *Boțiș* o. c. 571 (217; 223; 578; 522; 523; 572; 576). Mai sus aici pag. 76.

⁵¹⁾ Despre M. Bota mai târziu.

al familiei e Ioan Barac, alias Popoviciu, „dascăl normalicesc neunit, procurator și translator al maghiștratuului” Brașov.

Pe vremea adevă, când episcopul Nestor Ioanovicu se lupta cu moartea, Ioan Barac din întâmplare se afla în Arad, spre a se înțelege cu binereputatul profesor preparandial Alexandru Gavra, pentru tipărirea la Buda a mai multor opere, ce avea gata de tipar — rămase altcum, până azi, în mare parte neîmprimate, în adevăr, spre marea scădere a culturai noastre deatunci și a edificării distractive estetice.⁵²⁾

Bocitura din familie alui Ioan Barac își are noima și rostul său. Mama lui Ioan Barac, Ecaterina, a fost soră dulce cu vlădica Nestor Ioanovicu. Tata lui Ioan Barac *iunior* a fost preotul din Alamor Ioan Barac *senior*, decedat în 1832, în vârstă patriarhală de 82 ani.

Ioan Barac *iunior*, poetul și nepotul, a văzut lumina zilei la anul Domnului 1776 și a răposat binemeritat de neam, de biserică și de literatură beletristică, în 1848.

Protopopul nostru din Brașov, *Iosif Barac*, mort în 1884, e ultimul vlăstar al familiei. Dânsul e fiul lui Ioan Barac *iunior*.⁵³⁾

⁵²⁾ Ioan Colan, *Viața și opera lui Ioan Barac*. Buc. 1928, pag. 6; 9; 38; 54 și 57 (recenzată de N. Iorga în „Rev. Istoriceă” Buc. 1928 pag 333—6) în editura Acad. române secț. lit. ser. III, tom. IV, Mem. I. *Iorga* Ist. Lit. Române în veacul al XVIII, v. II Buc. 1901 pag. 475—7. Ioan *Bianu* Catalogul manuscriptelor românești, t. I. Buc. 1907, pag. 370

⁵³⁾ Vezi mai sus pag. 66. Nu pot stabili precis și cert înrudirea. Datele ce cunosc nu concordă. După unii e stră-

E deci numai firesc lucru, că nepotul-poet să jălească, sincer și în poezie chiar, pre binefăcătorul său unchiu, care eră și episcop, și încă unul destul de nenorocos, neputându-se bucura de strălucirea mitrei și de puterea to-iagului arhipăstoresc vreme mai lungă.

Nu cunoaștem textual poezia din vorbă, cu care nepotul zdrobit de durere parentează solemn pe *părintele familiei*. Știm însă, că la nr. 208 al manuscriptelor Academiei române din București, se păstrează un convolut de hârtii: proză și stihuri, cuprinse toate în 8 despărțituri, va se zică opt scrieri diverse.

Din ele, două sunt originale, șapte prelucrări, ca de regulă tot scrisul lui Ioan Barac. În despărțământul al optelea apoi sunt cuprinse curat numai fragmente de diverse poezii.

Acest despărțământ final începe cu pagina 183 și ține până la sfârșit, adecă pagina 288. E dăruit Academiei de fiul autorului poet, de amintitul protopop vestit *Iosif Barac*, prin osârdia grijuliului bibliotecar al Academiei, neuitatul istoric și scrutător *Nicolae Densușianu*.

Manuscriptul e scris pe d'antregul de una și aceeaș mână. Scrisoarea frumoșică în grafie cirilică.

În grupul 3 al acestui pachet de scrisori

---

nepot. Destul și bine, că între episcop și Ioan Barac iunior, e diferența de etate, numai 10 ani. Combină cu *Colan* l. c. 3—6, *Lupaș*, Studii o. c. 429—430. *Idem* Ist. bis. pag. 157 (137), toți pe urma lui Dr *Ilarion Pușcariu*, Metropolia Românilor ortodocși din Transilvania și Ungaria, Sibiu 1900, pag. 91 nota.

se cuprindé apoi necrologul poetic din chestiune, care acopere şase foi şi are titlul:

„Jalé famelii rămase la morté preosfinţitului Domn Nestor Ioanovici, Episcopul eparhii dieţezane neunite a Aradului în anul 1830“.

Prezentăm şi două frânturi din acest cântec lugubru şi naiv:

„Doamne! iar așa păcate
Grele ni s-au grămădit
Cât aceste *necurate*
Pedepse ne-au grămădit?
N-au fost destul frigurile
Ce în casă ne-au iernat?
Risipa şi gândurile
Nu destul ne-au atârnat?

(Fila 126 pag. 1.)

„Mă mir cum V-aţi îndurat
Strâmb a judeca, cu firea
Să plătim, ce n'am furat.
Ne-au omorât sufletele
Cu boldul ce ne-au infipt,
Acum tragă clopotele

*Intr'o dungă, că ne au fript.“*⁵⁴⁾

(Fila 86 pg. 7.)

⁵⁴⁾ *Colan* I. c. : 41-51; 53 şi 73 N. *Iorga*, Ist. lit. române în sec. al XVIII, vol. II. Buc. 1901 pg. 476. (474-5). *Bianu* o. c. 451-4. (712; 701; 368-371). Ioan Barac avea de soţie pe fata protopopului din Braşov Radu Tempea.

Acesta încă era între peşitorii mitrei arădane; îşi propuse chiar a divorţa în 1815 de soacra lui Ioan Barac. *Colan* o. c. 4 nota 1. *Iorga* Ist. lit. o. c. 474 nota 4. „Foaia pentru minte inimă şi literatură“ Braşov, 184. pg. 272.

Nu avem știre, ca unchiul nepotului poet de pe vremi, să fi fost și el la rândul său vr'un artist al verbului scris ori zis; dar potrivit stării sale de ierarh, se interesa viu de toată mișcarea culturală, literară și națională a timpului de atunci! Ba a fost și un fel de Mecenate al cărțurăriei, căci abonează în trei exemplare revista din Buda, a lui Zaharie Karkaleki, *redactată de tinerii Bănățeni: „Biblioteca Românească“*, sau Adunări de multe lucruri folositoare, întocmită în 12 părți, întâia oară tălmăcită de prea învățații bărbați și tipărită pentru neamul Românesc, prin Zaharie Karkaleki, izvoditorul acestei Biblioteci,“ partea I-IV, la Buda 1829—1830, în crăiasca tipografie a universității Ungariei.

Publicând Karkaleki catalogul abonaților săi, la finea revistei, despre episcopul Nestor Ioanovici așa scrie: „Preasfințit și prealuminat Domn Nestor *Ioanovici*, Episcop a Eparhii Aradului (și earăși) Ilustrisim și Revendisim Domn *Nestor Ioanovici*, actualnic Episcop de Legea Greco neunită al Aradului“. ⁵⁵⁾

* * *

Ioan Barac a mai tradus o parte din *Odisea* lui Homer, apoi *Atala*, tragedia în trei „perdele“ (acte) de Chateaubriand, *Amlet* tragedie de Shakespeare, și *Metamorfosele* lui Ovidiu.

⁵⁵⁾ Partea II pag. 56 și part. IV pag. 61.

Aceasta este cea mai veche revistă și foaie românească tipărită. O am. Două, trei încercări anterioare nu au isbutit.

E examinată de dl I. Lupaș în „Anuarul institutului de istorie națională“ Cluj I. 1922, pag. 121—137.

Despre *Karkaleki* „ferlegarul“, cum îl poreclește Dl Iorga,

M'am străduit să adun aceste informațiuni din toate izvoarele ca mi-au putut sta la dispoziție cu privire la chestiunea și la epoca ce am tratat.

De voi fi reușit măcar întru câtva la vârsta mea destul de înaintată, voi fi satisfăcut în sufletul meu, cel puțin cu atâta, că aceste însemnări răzlețe și ocazionale, ce am adunat, vor putea fi utilizate, după mine, de alții mai tineri și mai cu râvnă.

Dacă sănătatea și vârsta îmi vor îngădui, mă voi ocupa separat și de alte figuri contemporane, ca de ex. Moise Botta, din vremea la care se potrivește scrisul din paginile precedente.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

---

adecă *Verleger* în nemțește, mijlocitor, editor de cărți, a se ceti în ziarul din Sibiu „Tribuna“, 1893 nr. 27 (237) și anul 1894 nr. 52; rev. din Blaj „Cultura Creștină“ 1921 pag. 274; „Convorbiri Literare“ Buc. an. XXII pag. 454—457; și „Enciclopedia Română“ Sibiu, tom. II, pag. 939.

În 1904—5 în București o doamnă *E. Carcalechi*, în colaborare cu Ilarie Chendi, scria despre Vasilie Alexandri. Gh. *Adamescu* Bibliografia Românească I, București 1921, pag. 78—81.

Cuprinsul.

	<u>Pag.</u>
I. Observațiuni generale	1
II. Pavel Avacumovici, ultimul episcop sârb la Arad (1786—1815)	5
III. Lupte pentru candidarea unui român de episcop la Arad (1812—1817)	20
IV. Nestor Ioanovici (1766—1830) primul episcop ro- mân al Aradului și Orăzii (1829—30	65

